

2014-2020

DNEVNI BORAVAK ZA DECU SA PROBLEMIMA I POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

*PRIRUČNIK SA PRIMERIMA DOBRE
PRAKSE ZA USPOSTAVLJANJE I
PRUŽANJE USLUGE*

*"Razvoj i implementacija programa kao odgovor
na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju"*

Ovaj projekat kofinansira Evropska unija

ПОКРАЈИНСКИ ЗАВОД
ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ

ЈУ ЦЕНТАР
ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД
БИЈЕЉИНА

ЦСР
ОПШТИНЕ СТАРА ПАЗОВА

EduSintezis
agencija za edukaciju i konsalting

DNEVNI BORAVAK ZA DECU SA PROBLEMIMA I POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

- *PRIRUČNIK SA PRIMERIMA DOBRE PRAKSE ZA USPOSTAVLJANJE I
PRUŽANJE USLUGE*

Autori

Mirjana Beara

Izdavač:
POKRAJINSKI ZAVOD ZA SOCIJALNU ZAŠTITU
Bulevar Mihajla Pupina 25 Novi Sad
www.pzs.gov.rs

Štampa: PRINT LABS Doo Novi Sad

Tiraž: 300

Novi Sad, 2024
ISBN-978-86-89563-09-2

Svako umnožavanje, kopiranje, preštamavanje ili smeštanje na bilo kakav medij podleže predhodnom odobrenju od strane izdavača.

Projekat sufinansira Evropska unija u okviru finansijskog instrumenta pretpristupne pomoći (IPA II) kroz Program prekogranične saradnje Srbija – Bosna i Hercegovina 2014-2020. Ugovor za sufinansiranje sredstvima Evropske unije potpisan je sa Ministarstvom finansija Republike Srbije – Sektorom za ugovaranje i finansiranje programa iz sredstava Evropske unije.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Metodologija za izradu priručnika.....	3
3. Deca sa problemima i poremećajem u ponašanju - razumevanje i objašnjenje.....	4
4. Usluge podrške i pomoći u zajednici	10
5. Osnovne karakteristike usluge Dnevnog centra za decu u riziku u Bijeljini i Dnevnog boravka za decu sa poremećajem u ponašanju u Staroj Pazovi	14
6. Praktične smernice i primeri dobre prakse u uspostavljanju i pružanju usluge dnevnog boravka za decu u riziku, sa problemima i poremećajima u ponašanju.....	18
7. Naredni koraci i preporuke za održivost i kontinuitet pružanja usluge dnevnog boravka za decu sa problemima i poremećajima u ponašanju	39

1. Uvod

Svrha ovog priručnika je da ponudi smernice, preporuke i praktična rešenja koja mogu da budu korisna za uspostavljanje i razvoj usluge dnevnog boravka za decu u riziku od nastanka ili sa ispoljenim problemima i poremećajima u ponašanju.

Namenjen je pre svega stručnjacima u sistemu socijalne zaštite koji direktno rade sa ovom ciljnom grupom dece i mladih, kod pružalaca usluga i centrima za socijalni rad, ali može da bude koristan i predstavnicima lokalnih samouprava kao odgovornim za obezbeđivanje dnevnih usluga u zajednici.

Priručnik je nastao u okviru projekta **"Razvoj i implementacija programa kao odgovor na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju"** koji je u periodu od aprila 2023. godine do oktobra 2024. godine realizovao Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu u partnerstvu sa Centrom za socijalni rad Stara Pazova i Centrom za socijalni rad Bjeljina, Bosna i Hercegovina. Projekat sufinansira Evropska unija u okviru finansijskog instrumenta pretprijetne pomoći (IPA II) kroz Program prekogranične saradnje Srbija – Bosna i Hercegovina 2014-2020. Ugovor za sufinansiranje sredstvima Evropske unije potpisan je sa Ministarstvom finansija Republike Srbije – Sektorom za ugovaranje i finansiranje programa iz sredstava Evropske unije.

U priručniku su predstavljena iskustva stečena u uspostavljanju i pružanju novouspostavljene usluge Dnevnog boravka za decu sa poremećajem u ponašanju pri Centru za socijalni rad u Staroj Pazovi i pružanju usluge Dnevnog centra za decu i mlade u riziku pri Centru za socijalni rad u Bijeljini, koji postoji već više od 5 godina. Fokus je stavljen na primere dobre prakse i praktične smernice za uspostavljanje i razvoj usluge, ali smo se dotakli i problema i izazova na koje se nailazilo tokom realizacije navedenih usluga i načina na koji su problemi rešavani.

Kontekst u Republici Srbiji

Republika Srbija opredeljujući se za put evropskih integracija pokrenula je niz reformskih procesa između ostalog i reformu sistema socijalne. Zakonom o socijalnoj zaštiti iz 2011. godine, proces reforme sistema socijalne koji je otpočeo 2001. godine, dobio je zakonodavni okvir i čvrsto uporište za dalji razvoj i uspostavljanje sistemskih rešenja u svim oblastima koje su definisane kao prioriteti reforme. Zakonom je uspostavljen novi koncept razvoja socijalne zaštite u čijem fokusu su usluge socijalne zaštite, promenjen položaj korisnika kao aktivnog učesnika u svim procesima koji se tiču njega i njegovog najboljeg interesa. Jedan od glavnih prioriteta nacionalnih politika u Srbiji je zaštita i dobrobit dece, gde je osnovni zadatak pružanje sigurnog, bezbednog i podsticajnog okruženja za njihov razvoj.

U Republici Srbiji se kontinuirano prati ostvarivanje prava deteta na nacionalnom nivou i u redovnim izveštajima ističu se ključni izazovi sa kojima se deca i mladi trenutno suočavaju u našem društvu, pružajući istovremeno preporuke za unapređenje. Izveštaj o stanju prava deteta u Srbiji za period od juna do novembra 2023. godine, koji je pripremljen u okviru projekta „Praćenje

primene preporuka Komiteta za prava deteta Ujedinjenih nacija“, koji sprovodi Centar za prava deteta (CPD uz podršku kancelarije UNICEF-a u Srbiji, ukazuje na trendove porasta nasilja nad i među decom, neadekvatnu pravnu zaštitu i nedovoljnu podršku mentalnom zdravlju dece.

Kako bismo ostvarili sveobuhvatan napredak u oblasti prava deteta, postigli pravedne uslove za rast i razvoj svakog deteta u Srbiji neophodno je intenzivirati napore u jačanju zakonodavnog okvira i doslednoj primeni postojećih propisa. Briga o deci zahteva holistički pristup, blisku intersektorsku saradnju i koordinaciju svih institucija zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i pravosuđa, kroz sveobuhvatni mehanizam podrške u svim fazama njihovog odrastanja.

Položaj dece sa problemima i poremećajima u ponašanju

Deca danas nesumnjivo žive, rastu i razvijaju se u promenljivom društvenom okruženju, a stepen, kvalitet i intenzitet ovih promena bitno utiče na njihov razvoj sa pozitivnim ali i negativnim posledicama. Savremeni uslovi života uticali su na dinamiku i funkcionisanje porodice, što je ujedno postavilo više zahteve i obaveze prema institucijama sistema da prate razvoj dece i intervenišu u slučaju uočenih promena koje mogu nepovoljno da utiču na ostvarivanje dečijih razvojnih potencijala.

U Republici Srbiji pored dobrog zakonodavnog okvira, rezultata reformskih procesa i kontinuiranog praćenja stanja u oblasti prava deteta, grupa dece sa tzv. problematičnim ponašanjem nekako ostaje van fokusa i nedovoljno prepoznata od strane institucija, a naročito u ranim fazama rizičnog ponašanja, zbog čega se često gubi vreme za pružanje blagovremene podrške. Takođe, neretko izostaje kvalitetna i koordinisana intersektorska saradnja, kada jedna od institucija, najčešće centar za socijalni rad, ostaje usamljen u rešavanju pitanja interesa deteta koji je već u ozbiljnom riziku.

Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu prepoznao je potrebu za unapređenjem kvaliteta zaštite dece sa problemima i poremećajima u ponašanju i sproveo 2021. godine istraživanje „Deca sa poremećajem u ponašanju u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini, izazovi i teškoće u zaštiti“. Istraživanjem su obuhvaćeni svi centri za socijalni rad i domovi za smeštaj dece bez roditeljskog staranja na teritoriji AP Vojvodine, sa ciljem da se utvrdi koji je broj dece sa poremećajem u ponašanju obuhvaćen sistemom socijalne zaštite, koje mere, usluge i aktivnosti se primenjuju u njihovoj zaštiti, oceni kvalitet međusektorske saradnje i identifikuju teškoće i mogućnosti za unapređenje zaštite ove ciljne grupe dece. Istraživanje je potvrdilo da je socijalna zaštita dece sa poremećajem u ponašanju izložena velikom broju izazova i teškoća, da je potrebno unaprediti međusektorsku saradnju, ojačati stručna znanja zaposlenih u centrima za socijalni rad i domovima za decu za rad sa decom sa poremećajima u ponašanju, da nedostaju i da je potrebno razvijati usluge u zajednici za decu sa poremećajima u ponašanju i njihove roditelje/staratelje, ali i usluge smeštaja (domskog smeštaja socijalno zdravstvenog tipa), da nedostaju i da je potrebno razvijati programe tretmana za decu sa poremećajem u ponašanju koji se mogu pružati u okviru usluga u zajednici: dnevnog boravka, svratišta, klubova, prihvatilišta ali i u ustanovama socijalne zaštite za smeštaj dece i mladih.

Nacionalni normativni okvir

Zakonom o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik RS”, broj 24/11), uređuje se delatnost socijalne zaštite, ciljevi i načela socijalne zaštite, prava i usluge socijalne zaštite, postupci za ostvarivanje prava u socijalnoj zaštiti i korišćenje usluga socijalne zaštite, prava i obaveze korisnika socijalne zaštite, osnivanje i rad ustanova socijalne zaštite, uslovi pod kojima usluge socijalne zaštite mogu pružati drugi oblici organizovanja, nadzor nad radom ustanova socijalne zaštite, inspekcijski nadzor u vršenju delatnosti socijalne zaštite, položaj stručnih radnika i stručnih saradnika u socijalnoj zaštiti, osnivanje Komore socijalne zaštite, podrška i unapređenje kvaliteta stručnog rada u sistemu socijalne zaštite, finansiranje socijalne zaštite, kao i druga pitanja od značaja za socijalnu zaštitu. Zakonskim rešenjima, pored ostalog, podstiče se proces deinstitucionalizacije, odnosno proces inkluzije i zaštita posebno ugroženih grupa u najmanje restriktivnom okruženju, promovisu se usluge u zajednici i promena položaja korisnika usluga. Zakonom je uspostavljen novi koncept razvoja socijalne zaštite u čijem su fokusu usluge socijalne zaštite, promenjen položaj korisnika kao aktivnog učesnika u svim procesima koji se tiču njega i njegovog najboljeg interesa i mogućnost učešća različitih pružaoaca usluga socijalne zaštite u pružanju usluga.

Pored Zakona važni normativni akti za razvoj usluga socijalne zaštite u zajednici su i Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite kojim se propisuju funkcionalni i strukturalni standardi za usluge socijalne zaštite. Funkcionalni standardi predstavljaju osnovne zahteve stručnog postupka i određuju njegove vrednosne, kvantitativne i kvalitativne dimenzije. Strukturni standardi se odnose na infrastrukturne, kadrovske i organizacione aspekte organizacije. Pod infrastrukturnim aspektima podrazumevaju se uslovi vezani za lokaciju, prostornu funkcionalnost, opremljenost. Ljudski resursi se odnose na strukturu i broj zaposlenih stručnih radnika, stručnih saradnika i saradnika. Organizacioni aspekti usmereni su ka stvaranju efikasnih i ekonomičnih oblika upravljanja, baziranih na transparentnom i planskom pristupu. Ispunjenost minimalnih standarda je osnovni uslov za dobijanje licence za pružanje određene usluge socijalne zaštite. Pravilnik o licenciranju organizacija socijalne zaštite je još jedan akt koji je važan za pružaoce usluga, kojim se uređuju bliži uslovi za izdavanje licence, obrazac licence i način izdavanja i obnavljanja, odnosno suspenzije i oduzimanja licence organizacijama socijalne zaštite, odnosno pružiocima usluga socijalne zaštite.

2. Metodologija za izradu priručnika

Priručnik je izrađen na osnovu sagledavanja rada dnevnih boravaka za decu sa problemima u ponašanju u Staroj Pazovi i Bijeljini sa fokusom na primere dobre prakse i praktične smernice za uspostavljanje usluge i njen razvoj. Okvir za sistematizovanje i svrhovito prikazivanje dobijenih podataka je desk analiza relevantnih propisa, materijala korišćenog u realizaciji TOT-a „Obuka za provođenje tretmana poremećaja ponašanja djece u dnevnim centrima“, produkata mentorskih poseta Dnevnom boravku u Staroj Pazovi u procesu uspostavljanja i pružanja usluge, dostupne stručne literature na temu rada sa decom sa problemima u ponašanju (tekstovi, izveštaji,

publikacije, vodiči i dr), a u cilju obezbeđivanja korisnog dokumenta koji može biti podrška svim ostalim lokalnim zajednicama koji imaju identifikovanu potrebu da razvijaju dnevne boravke za decu sa problemima i poremećajima u ponašanju.

Prikupljanje podataka za potrebe izrade priručnika realizovano je u periodu jun - avgust 2024. godine, kroz fokus grupe i ankete:

- Realizovane su fokus grupe sa: neposrednim izvršiocima u Dnevnom boravku u Staroj Pazovi i Dnevnom centru za decu u riziku u Bijeljini i sa korisnicima dnevnog boravka;
- Sprovedena je anketa sa roditeljima korisnika dnevnog boravka u Staroj Pazovi;
- Sprovedena je anketa sa saradnicima u lokalnoj zajednici – anketom obuhvaćeni stručni radnici pedagoško psiholoških službi iz četiri škole u Staroj Pazovi sa kojima je uspostavljena dobra saradnja;
- Sprovedena anketa sa stručnim radnicima CSR u Staroj Pazovi i Bijeljini koji su prošli i primenjuju u neposrednom radu sa decom znanja i veštine sa obuke „Obuka za sprovođenje programa tretmana dece i mladih sa poremećajima u ponašanju“;
- Prikupljene fotografije, crteži dece i spontane izjave dece korisnika dnevnog boravka i njihovih roditelja.

3. Deca sa problemima i poremećajem u ponašanju - razumevanje i objašnjenje

Razvoj dece praćen je brojnim izazovima i teškoćama koji mogu dovesti do usporavanja, zastoja, regresija ili ozbiljnih poremećaja u njihovom funkcionisanju i razvoju. Deca tokom razvoja povremeno i u određenim situacijama mogu ispoljiti određene emocionalne i probleme u ponašanju, većina tih problema se smatra delom normalnog procesa razvoja i odrastanja. Međutim kada se razvojni problemi ustale i akumuliraju, kada svojom učestalošću i ozbiljnošću počnu ozbiljno da ugrožavaju i ometaju dalji razvoj i funkcionisanje deteta, onda se oni nazivaju poremećaji i zahtevaju stručnu, terapijsku intervenciju.

Važno je da napravimo razliku između nekoliko srodnih pojmova koji se koriste kada govorimo o deci sa problemima i poremećajima u ponašanju. „Poremećaj ponašanja“ je jasno utvrđena psihijatrijska kategorija i razlikuje se od „maloletničkog prestupništva“ kao pravne kategorije. U Desetoj reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti (MKB-10) poremećaji u ponašanju nalaze se u grupi dijagnoza F90-F98 koja se naziva Poremećaji ponašanja i emocija sa početkom u detinjstvu i adolescenciji. Pojam „dece u riziku“ - dete u riziku ne mora da dođe u sukob sa zakonom ili da razvije poremećaj u ponašanju, ali dete koje je došlo u sukob sa zakonom ili razvilo poremećaj ponašanja je uvek dete koje je bilo u riziku, samo je pitanje da li je rizik bio prepoznat od strane stručnjaka koji su bili u kontaktu sa detetom. Pomenimo i pojam „dece sa problemima u ponašanju“ – u sistemu socijalne zaštite ova ciljna grupa dece definisana je i obuhvata decu koja ispoljavaju probleme u ponašanju u školi, sa roditeljima, starateljem i zajednicom i ako svojim ponašanjem ugrožavaju sebe i okolinu, decu koja se suočavaju sa teškoćama zbog zloupotrebe

alkohola, droga ili drugih opojnih sredstava, u pitanju su deca koja nemaju krivična dela i nisu učinioci prekršaja. Ciljna grupa „dece u sukobu sa zakonom“ u sistemu socijalne zaštite je definisana i obuhvata decu koja su učinioci krivičnih dela i prekršaja.

Ono što je glavna karakteristika poremećaja u ponašanju je postojanje ustaljenog obrasca ponašanja kojim se narušavaju prava drugih i krše osnovne uzrastu primerene socijalne norme i pravila. Poremećaje ponašanja karakteriše ponavljano i trajno prisustvo antisocijalnog, agresivnog i izazivačkog ponašanja, koje se u značajnoj meri razlikuje od socijalno očekivanog ponašanja za uzrast i po čemu se razlikuju od dečijeg nestašluka ili adolescentnog bunta.

Ova ponašanja odlikuje izražena sklonost ka započinjanju tuča, krađe, vandalizma, podmetanju požara, bežanju od kuće, suprotstavljanju autoritetu, zastrašivanja drugih, surovost prema ljudima ili životinjama, destruktivna ponašanja prema imovini, laganje, izostajanje iz škole, neobjašnjivi i neprovocirani napadi besa, provokativna i prkosna ponašanja, neposlušnost i drskost u ponašanju i slično.

Svi navedeni oblici ponašanja, ukoliko su naglašeni, mogu biti dovoljni za postavljanje dijagnoze poremećaja u ponašanju ukoliko se ponavljaju tokom određenog vremenskog intervala (minimum tokom 6 meseci).

Sa aspekta stručnog rada sa decom sa problemima i poremećajima u ponašanju, najvažnije je ostati u domenu humanističke struke, uz opisivanje i razumevanje pojavnosti i manifestacija u ponašanju i uz razumevanje da su sva deca sa problemima i poremećajima u ponašanju deca koja su pogođena nekom vrstom traume, odnosno da su to deca sa ranom emocionalnom frustracijom. Deca pogođena traumom uvek su deca sa poremećajima u ponašanju, kojima je traumatsko iskustvo pokazalo da svet oko njih nije prijatno mesto za život, da je nepoverljiv, neprijateljski i da se protiv takvog sveta treba boriti. A mnoga deca i mladi su izloženi nepovoljnim događajima u detinjstvu koji se mogu karakterisati kao traumatična iskustva.

Stresna životna iskustva smatraju se rizicima za razvoj poremećaja ponašanja i emocija, jer dovode do specifičnih reakcija i promena na fiziološkom, kognitivnom, emocionalnom i ponašajnom nivou, odnosno do narušavanja psihološkog balansa. Ukoliko dete nema psiholoških kapaciteta da se nosi sa izazovima života ili izgrađen blizak odnos poverenja sa bar jednim roditeljem, ili nekom drugom bliskom osobom, ukoliko se detetove promene ne uoče na vreme, doći će do negativnih promena koje će se ispoljiti u njegovom ponašanju.

Blagovremena podrška stručnjaka pomaže da dete na adaptivne i funkcionalne načine prevaziđe nepovoljne životne okolnosti. Ukoliko dete ima podršku stručnjaka i/ili bliske osobe (bar jednog roditelja) suočavanje sa stresom imaće pozitivnije ishode. Odsustvo podrške u važnim, bitnim životnim okolnostima može, takođe, predstavljati stresor. Zbog toga je veoma važno prilikom

uključivanja dece u tretman, ostvariti saradnju sa roditeljima i drugim bliskim osobama, koje su detetu od poverenja. Saradnja sa roditeljima u određenim situacijama podrazumeva i uključivanje roditelja u tretman.

Promene ponašanja mogu da upozore na nezadovoljene dečije potrebe, povredu prava i da se shvate kao apel za podršku i pomoć. Prepreke u zadovoljenju primarnih potreba: fizioloških potreba, potreba za sigurnošću, ljubavlju i pripadanjem, mogu biti povezane sa nepovoljnim životnim okolnostima ali i sa osobinama deteta, na primer, nedostatkom samopouzdanja, neodlučnošću, fizičkim nedostatkom. Svako osujećenje zadovoljenja potreba dece može predstavljati rizik za nastanak poremećaja ponašanja i emocija. Da li će se to i desiti, zavisi od otpornosti deteta na stresore, prirode samog stresa, intenziteta i dužine njegovog delovanja.

Tabela. *Najčešće posledice nezadovoljenih potreba dece i mladih*

Potrebe	Faktori rizika	Moguće posledice nezadovoljenih potreba
Fiziološke potrebe	roditeljska nebriga, siromaštvo, nezaposlenost, nizak socio-ekonomski standard, loši higijenski uslovi, zanemarujući vaspitni stil	neuhranjenost, razne bolesti, higijenska zapuštenost, edukativna zapuštenost, zanemarivanje ...
Potreba za sigurnošću	porodični stresori, stresori u vršnjačkoj grupi, stresori u školi (izloženost vršnjačkom nasilju), popustljiv vaspitni stil	bespomoćnost, strah, nepoverenje u svet oko sebe, poremećaj emocija i ponašanja širokog spektra, nesigurnost u sebe, doživljaj nekompetentnosti ...
Potreba za ljubavlju i pripadanjem	odbačenost od drugih, alijenacija, autoritarni vaspitni stil, emocionalno uslovljavanje dece, visokokonfliktni razvodi, loša socijalno-psihološka klima u porodici	usamljenost, tuga, razočarenje, povlačenje, izbegavanje, osećanje odbačenosti, krivice, socijalna izolacija –povlačenje u sebe, poremećaji ponašanja i emocija širokog spektra ...
Potreba za (samo) poštovanjem	isključenost iz grupe, marginalizacija, diskriminacija, bolesti ...	negativna slika o sebi, razočarenje, povlačenje, depersonalizacija, odsustvo altruizma, nezainteresovanost za svet oko sebe, emocionalna praznina, doživljaj neostvarenosti i promašenosti života, gubitak smisla života, očaj, pokušaji samoubistva, doživljaj bezizlaznosti

Ukoliko roditelj ne brine o zdravlju deteta, u situacijama bolesti ne traži lekarsku pomoć, ukoliko je dete higijenski zapušteno, ukoliko nema podršku u obrazovanju, ne odlazi redovno u školu, roditelji mu ne kupuju školske knjige i pribor, govorimo o zanemarivanju. Zanemarivanje

predstavlja ozbiljan rizik za razvoj poremećaja ponašanja i emocija. U ovom slučaju zanemarene su osnovne fiziološke potrebe deteta: potreba za očuvanjem zdravlja.

Dete koje je žrtva porodičnog nasilja je dete čija je potreba za sigurnošću i potreba za ljubavlju nezadovoljena. Takvo dete je dete u riziku od razvoja poremećaja ponašanja i emocija. Kakav će put tog razvoja biti zavisi od daljih okolnosti, otpornosti deteta i pravovremene stručne pomoći.

Da bi stručnjak razumeo psihološki svet deteta osobe treba da upozna uslove socijalizacije u kojima dete odrasta, uticaje faktora socijalizacije na razvoj deteta, detetove misli, emocije i ponašanja, ali i da razume njihove međusobne veze. Ukoliko dete odrasta u nepovoljnim uslovima socijalizacije u kojima je izloženo faktorima rizika, te ukoliko nema dovoljnu otpornost na životne stresore, u njegovoj kogniciji će se javiti misli o njemu kao biću koje nije dovoljno dobro ili vredno i koje zbog toga oseća neprijatne emocije. Iz takvih misli i neprijatnih emocija proizilaze i promene u ponašanju.

Stručna podrška deci sa poremećajima u ponašanju i emocijama, podrazumeva posvećenost u razumevanju i objašnjenju, te korišćenje strategija i intervencija koje podstiču kognitivnu i socijalno-emocionalnu funkcionalnost, otpornost na stresore i izgradnju pozitivne slike o sebi.

Faktori rizika u procesu socijalizacije dece koji dovode do nepovoljnih promena u ponašanjima i emocijama najčešće se pronalaze u dinamičkom delovanju porodice, škole i vršnjačke grupe, kao i načinu provođenja slobodnog vremena dece. Pažljivo prikupljene informacije o faktorima rizika omogućavaju stručnjaku da razume i objasni ponašanje deteta, kreira individualni plan tretmana, da podstakne intersektorsku saradnju i da ostvari uslove za efikasnost tretmana.

Faktori rizika u porodici:

- Neadekvatnost roditeljske (starateljske) brige i odsustvo nadzora sa posebnim naglaskom na identifikovanje mogućeg zanemarivanja i zlostavljanja dece;
- Neprimereni roditeljski (starateljski) potencijali za brigu o detetu;
- Neadekvatni vaspitni stavovi roditelja;
- Narušen kvalitet i kvantitet interpersonalnih odnosa u porodici (nedostatak bliskosti, porodica ne učestvuje zajedno u porodičnim aktivnostima);
- Loša socijalno-psihološka klima u porodici;
- Nedostatak kvalitetne komunikacije između članova porodice (nedostatak otvorenog odnosa i poverenja);
- Porodična pravila i granice odgovornosti nisu uspostavljeni;
- Prisutnost, učestalost i intenzitet fizičkog kažnjavanja dece;
- Prisutnost socijalno patoloških pojava među članovima porodice (npr. alkoholizam, nasilje, prostitucija, korišćenje droga, pokušaj samoubistva);
- Prisutnost duševnih i drugih oboljenja među članovima porodice;
- Gubici u porodici i drugi porodični stresori;
- Loše materijalno-stambene prilike u porodici.

Faktori rizika u školi:

- Neredovnost u izvršavanju školskih obaveza;
- Neopravdanost izostajanja sa nastave, kašnjenje na časove, navođenje neprimerenih i nepotkrepljenih izgovora;
- Nepoštovanje školskih pravila i nepreuzimanje odgovornosti, kažnjavanje od strane nastavnika i sniženo vladanje učenika;
- Nedostatak motivacije za učenjem i školskim postignućem;
- Naglo slabljenje školskog uspeha;
- Konfliktan ili indiferentan odnos između učenika i nastavnika;
- Konflikta sa drugim učenicima;
- Neprihvaćenost i odsustvo podrške od strane učenika i nastavnika;
- Socijalno isključivanje od strane učenika;
- Neučestvovanje u školskim aktivnostima (školskim sekcijama);
- Teškoće u savladavanju nastavnog gradiva;
- Nedolaženje roditelja na informativne i roditeljske sastanke, naročito neodazivanje pozivu škole;
- Oštećenje školske imovine;
- Bežanje sa nastave (ne podrazumeva grupno odlučivanje).

Faktor rizika - vršnjačka grupa

- Nemanje bar jednog bliskog prijatelja
- Druženje sa vršnjacima koji se ponašaju na socijalno neprihvatljiv način ili sa decom u sukobu sa zakonom;
- Prekid ili slabljenje ranijih prijateljskih veza;
- Druženje sa decom starijeg uzrasta (naročito tri i više godina);
- Doživljen bilo koji vid nasilja od strane vršnjačke grupe i učešće u nasilju;
- Česte promene vršnjačkih grupa (npr. zbog promene mesta stanovanja);
- Ranije prisutni oblici društveno neprihvatljivog ponašanja (pripadnost i dokazivanje grupi).

Način provođenja slobodnog vremena:

- Skitnja, lutanje ulicama, naseljem i gradom bez određenog cilja;
- Nedostatak zainteresovanosti za određene aktivnosti i hobije;
- Dokoličarenje;
- Provođenje vremena u kafićima, kladionicama i kompjuterskim igraonicama;
- Učešće u navijačkim grupama;
- Kasno dolaženje noću kući (neprimereno vreme za uzrast deteta);
- Nezainteresovanost za učešće u konvencionalnim aktivnostima (školske i sportske sekcije);
- Sadržaji za koje se dete interesuje na internet kanalima ili ih razmenjuje (slike neprimerenog sadržaja za uzrast);
- Društvene mreže i iskustva (izopštavanje iz grupa, kreiranje lažnih profila).

Pod zaštitnim faktorima podrazumevaju se sve prednosti koje mogu sprečiti ili smanjiti delovanje rizičnih faktora, a uključuju višu inteligenciju, otporan temperament, blisku povezanost i dobar odnos s roditeljima, braćom, učiteljima i vršnjacima, kvalitetan rad u školi i izloženost jasnim i konstantnim granicama. Za razvoj zaštitnih faktora izrazito je važna topla i pozitivna veza između roditelja i dece u ranom detinjstvu. Zatim, uključivanje u vanškolske aktivnosti, podrška važnih odraslih u zajednici, koji podstiču uspeh, odgovornost i samodisciplinu. Zaštitni faktori smanjuju šanse da će dete razviti poremećaje u ponašanju, čak i kod dece koja su živela i/ili žive u visokorizičnim situacijama i okolnostima.

Sa aspekta stručnog rada sa decom sa problemima i poremećajima u ponašanju važno je znati da se problemi i poremećaji u ponašanju u fenomenološkom smislu mogu podeliti na eksternalizovane i internalizovane. Eksternalizovani su oni poremećaji ponašanja koji su usmereni ka spoljnom svetu, drugim osobama, životinjama ili stvarima, a rezultat su nedovoljne kontrole i neuspostavljenih prihvatljivih granica u ponašanju. Obuhvataju nedovoljno kontrolisana i ekscesivna ponašanja, poremećaj ophođenja, agresivnosti i antisocijalnog ponašanja, hiperaktivni poremećaj. Internalizovani problemi odnose se na preterano kontrolisana ponašanja koja stvaraju više problema samom detetu nego osobama koje ga okružuju. Internalizovane probleme teže je primetiti jer dete sve svoje strahove i probleme zadržava u sebi i najčešće se povlači iz društva. Deca sa internalizovanim poremećajem manifestuju strahove, napetost, sramežljivost, osećaj nevoljenosti, inferiornost, tugu, povučenost, depresiju, razmaženost, samopovređivanje, neurotske smetnje, deficite u prikladnim načinima reagovanja i visok nivo inhibicije ponašanja. Takođe, simptomi ovih poremećaja slični su simptomima anksioznosti i depresije kod odraslih osoba. Pojava preterano kontrolišućeg ponašanja u većoj je meri karakteristična za devojčice.

Smatra se da je prognoza poremećaja ponašanja relativno loša: često su udruženi sa kasnijom pojavom psihijatrijskih poremećaja, pre svega antisocijalnim poremećajem ličnosti (između 30 i 50% dece sa poremećajem ponašanja ispunjava kriterijume za postavljanje dijagnoze antisocijalnog poremećaja ličnosti, jedini je iz grupe poremećaja ličnosti koji se može dijagnostikovati već sa 15 godina starosti) i zloupotrebom supstanci, vode tinejdžerskim trudnoćama, bračnim problemima (češći razvodi), slaboj poslovnoj produktivnosti, nasilničkom i kriminalnom ponašanju ali i smrtnim ishodom, kao posledici nasilničkog ponašanja. Kod devojčica, poremećaj ponašanja može u kasnijem životnom dobu voditi depresiji i anksioznom poremećaju, pre nego antisocijalnom poremećaju ličnosti ili zloupotrebi supstanci, što je slučaj kod dečaka.

Poznato je da kako dete raste, problemi u ponašanju se produbljuju, a odgovor na tretman postaje sve slabiji i neuspešniji. Zbog toga sa tretmanom treba započeti što je ranije moguće, a tretman mora biti multimodalan i usmeren i na dete i na sredinu u kojoj živi. Što je dete mlađe, tretman treba više usmeriti na roditelje, kako zbog razvojnog nivoa deteta tako i zbog objektivnih okolnosti koje su dovele do problema u ponašanju.

Problemi i poremećaji u ponašanju predstavljaju se i dijagnostikuju kao problem i poremećaj u funkcionisanju pojedinca – deteta, ali u većini slučajeva rezultat su kombinovanog uticaja i kumulacije ličnih, porodičnih i socijalnih problema, zbog čega je holistički i multisektorski pristup detetu i porodici u pružanju podrške i pružanju usluge neophodan kako bi se postigle pozitivne promene u životu deteta koje ispoljava probleme i njegove porodice.

4. Usluge podrške i pomoći u zajednici

Koncept usluga u zajednici su zasnovani na teorijskoj postavci ekološko-sistemske perspektive, koja naglašava da je razvoj i funkcionisanje oblikovano kontinuiranim interakcijama sa okolinom i određeno dostupnim resursima.

Intervencije u prirodnom okruženju pojedinca mogu doprineti prevenciji daljih problema, lakšem odrastanju i tranziciji mlade osobe u odraslo doba i njenoj efikasnijoj integraciji.

Usluge su aktivnosti i dobra koja se nude korisniku radi poboljšanja kvaliteta života, zadovoljavanja potreba, otklanjanja ili ublažavanja rizika, nedostataka ili neprihvatljivog društvenog ponašanja i najvećeg mogućeg razvoja potencijala korisnika za život u zajednici.

Usluge doprinose integraciji korisnika, odnosno pomažu korisniku da razvije one oblike ponašanja koji unapređuju njegove odnose sa drugim ljudima, pomažu u rešavanju životnih teškoća i omogućavaju prihvatanje pozitivnih društvenih vrednosti i normi.

Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, pruža bliže odrednice u smislu svrhe, sadržaja usluge i korisničke grupe. Cilj ili svrha svih usluga koje se pružaju u lokalnoj zajednici je zadovoljavanje potreba korisnika u njihovom prirodnom okruženju i postizanje pozitivne promene ili sprečavanje nastanka odnosno razvoja nepovoljne promene u životu korisnika. Ovaj cilj se, u zavisnosti od korisničke grupe, ostvaruje putem različitih aktivnosti, koje se kreću od očuvanja postojećih potencijala do razvijanja nedostajućih znanja i veština koje omogućavaju uspešniju integraciju korisnika u lokalnu zajednicu. Sadržaji usluga predstavljaju grupe aktivnosti posredstvom kojih se postižu željeni ishodi.

Svrha usluge dnevnog boravka

Svrha usluge dnevnog boravka sastoji se u unapređenju kvaliteta života korisnika u vlastitoj socijalnoj sredini kroz održanje i razvijanje socijalnih, psiholoških i fizičkih funkcija i veština, kako bi se u što većoj meri osposobili za samostalan život.

Kroz uslugu dnevnog boravka korisnici u organizovanom okruženju, i uz potrební nadzor, zadovoljavaju razvojne potrebe, stiču i razvijaju životne veštine, ličnu i društvenu odgovornost radi razvoja samostalnosti, socijalnih, saznavnih i drugih važnih funkcija.

Usluga dnevnog boravka se realizuje kroz osmišljene programe, u planiranim i ograničenim vremenskim periodima.

Usluge dnevnog boravka dostupne su pored ostalih korisničkih grupa (deci i mladima sa smetnjama u razvoju, odraslim i starim licima kojima je potrebna dnevna nega, nadzor i podrška) i deci i mladima koji su u sukobu sa zakonom, roditeljima, školom ili zajednicom, na način koji ne ometa njihovo školovanje ili odlazak na posao.

Sadržaj usluge dnevnog boravka

Aktivnosti usluge dnevnog boravka realizuju se u skladu sa svrhom usluge, karakteristikama korisničke grupe, kapacitetima korisnika, individualnim planom i, u skladu sa procenom potreba korisnika, obuhvataju jednu ili više sledećih aktivnosti: podršku u izgradnji i održavanju pozitivnih odnosa sa odraslima i decom; podršku u učenju, održavanju i razvijanju kontakta sa nadležnim organima jedinice lokalne samouprave; organizovanje radno-okupacionih, odnosno edukativnih aktivnosti, koje podstiču razvoj novih znanja i veština; razvijanje metoda rada koji ohrabruju učestvovanje korisnika u aktivnostima u zajednici; organizovanje slobodnog vremena u skladu sa potrebama i interesovanjima korisnika; organizovanje prigodnih kulturno-zabavnih sadržaja u okviru dnevnog boravka, odnosno omogućavanje korisnicima da prisustvuju aktivnostima u zajednici; razvoj veština za prepoznavanje i rešavanje problema; razvoj komunikacionih veština; razvoj veština za samozaštitu; razvoj veština i znanja potrebnih za život u zajednici.

Realizacija aktivnosti u dnevnom boravku dovodi do ostvarenja željenih ishoda, odnosno pozitivne promene u životu korisnika. Da bi stručnim radnicima u dnevnom boravku bilo jasno šta podrazumevaju navedene aktivnosti koje su propisane Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite potrebno je konkretizovati programske aktivnosti odnosno razviti programe pružanja usluge.

Program pružanja usluge predstavlja skup određenih postupaka, konkretnih radnji ili planski uvedenih intervencija usmerenih u pravcu podrške korisniku. Takav program mora da ima jasnu strukturu, sadržaj i organizaciju sprovođenja koja će omogućiti ostvarivanje ciljeva usluge i sa druge strane jasne smernice za postupanje stručnih radnika i saradnika kod pružaoca usluge kao i da bi korisnik znao šta može da očekuje od pružaoca usluge .

Aktivnosti koje dovode do pozitivnih promena u ponašanju deteta po svojoj suštini jesu **tretmanske aktivnosti** i one mogu biti usmerene na dete i njegovu sredinu. Tretman predstavlja skup određenih postupaka i aktivnosti koje se primenjuju u radu sa korisnicima sa ciljem postizanja pozitivne promene u odnosu na određenu teškoću u ponašanju i funkcionisanju korisnika.

Programi pružanja usluge odnosno tretmanske aktivnosti koje se primenjuju u dnevnim boravcima za decu sa problemima u ponašanju zasnivaju se na teorijsko metodološkim pristupima od

humanističkih do bihejvioralnih a naročito kognitivno bihejvioralnih pristupa i sistemsko porodičnih pristupa.

Deci je potreban tretman u kojem će im se omogućiti da steknu sopstveni uvid u posledice poremećaja ponašanja i koristi prosocijalnog ponašanja, tretman koji će prepoznati njihove potrebe, izgraditi rezilijentnost prema životnim stresorima i podučiti ih samoeфикаsnom snalaženju u nepovoljnim uslovima socijalizacije. Potrebno im je poverenje u svet oko sebe, zaštita od nepovoljnih uslova socijalizacije. Upravo pravovremenim prepoznavanjem ranih indikatora nastanka poremećaja ponašanja, razmenom informacija i intersektorskom saradnjom uz blagovremeno uključivanje dece i porodice u tretman, može dovesti do ефикаsnijeg i ефекtnijeg profesionalnog odgovora u zaštiti dece sa poremećajima ponašanja.

U pravcu razvoja usluga i tretmana za decu sa problemima u ponašanju značajno unapređenje je doneo sistem akreditacije programa obuke koji razvijaju profesionalne kompetencije stručnjaka za pružanje usluga i tretmana u okviru socijalnih službi. Poslednjih godina razvijaju se i kontinuirano akredituju programi namenjeni deci i mladima, tako da je i primena usluga i tretmana od strane obučениh stručnjaka sve prisutnija. Ipak, mali deo ovih programa je institucionalizovan, pa njihova realizacija uglavnom zavisi od projektnog finansiranja i lične inicijative profesionalaca. U pripremi ovog

priručnika istražujući literaturu došli smo do podataka da postoji širok repertoar programa različitog nivoa teorijske zasnovanosti, metodološke orijentacije, obima zahvata, ciljeva i zadataka¹.

Programi obuke za sprovođenje tretmana poremećaja ponašanja dece namjenjeni profesionalcima u sistemu socijalne zaštite treba da budu utemeljeni na prepoznatim problemima u praksi, sveobuhvatni i samoodrživi, da pruže jasne veštine u sprovođenju tehnika rada i kao krajnji cilj zaštite interese dece sa poremećajima u ponašanju.

Programi obuke za sprovođenje tretmana poremećaja ponašanja dece namenjeni profesionalcima u sistemu socijalne zaštite treba da budu utemeljeni na prepoznatim problemima u praksi, sveobuhvatni i samoodrživi, da pruže jasne veštine u sprovođenju tehnika rada i kao krajnji cilj zaštite interese dece sa poremećajima u ponašanju.

U okviru projekta "Razvoj i implementacija programa kao odgovor na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju" koji je realizovao Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu u partnerstvu sa Centrom za socijalni rad Stara Pazova i Centrom za socijalni rad Bjeljina, Bosna i Hercegovina, preuzet je program obuke za sprovođenje tretmana **"Tretman poremećaja ponašanja i emocija kod djece i adolescenata" u ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite u Republici Srpskoj**. Edukativni program „Tretman poremećaja ponašanja i emocija kod djece i adolescenata“, razvijen je na zahtev Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, u okviru projekta finansiranog od strane Unicef-a BiH, implementiran od strane Društva psihologa Republike

Srpske, u toku 2020. i 2021. godine. Program je usmeren na sticanje specijalizovanih (posebnih) teorijskih znanja i praktičnih veština za sprovođenje tretmana poremećaja ponašanja i emocija dece i adolescenata i ovladavanja tehnikama pružanja podrške deci i porodici koje se nalaze u riziku od nastanka poremećaja ponašanja i emocija. Navedeni program, teorijski je zasnovan, empirijski validiran i evaluiran i u velikoj meri odgovara aktuelnim potrebama i raspoloživim kapacitetima u partnerskim lokalnim zajednicama projekta, uz manja prilagođavanja pojedinih elemenata programa. Prilagođeni program edukacije realizovan je u okviru projekta **"Razvoj i implementacija programa kao odgovor na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju"**, u formi treninga za trenere, čime je obezbeđen dalji prenos znanja na stručnjake koji neposredno rade sa decom i mladima u centrima za socijalni rad na teritoriji pograničnog područja obuhvaćenog projektom i u uslugama Dnevnog boravka u Staroj Pazovi i Dnevnog centra u Bijeljini. **U okviru projekta planirana je i akreditacija programa edukacije „Obuka za sprovođenje tretmana poremećaja ponašanja dece i mladih u sistemu socijalne zaštite“, kako bi program učinili dostupnim za stručne radnike u sistemu socijalne zaštite i drugim relevantnim sistemima u Republici Srbiji.**

Organizacija rada u dnevnom boravku

U Pravilniku o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite se navodi da se rad u dnevnom boravku za decu koji su u sukobu sa zakonom, roditeljima, školom ili zajednicom organizuje na način koji ne ometa njihovo školovanje ili odlazak na posao. Navedena odrednica Pravilnika upućuje pružaoca usluge na fleksibilnost u opsegu usluge što će zavisiti od potreba svakog korisnika: nekima će biti potrebna usluga svakog dana, nekima samo jednom ili dva puta nedeljno - prilikom utvrđivanja nivoa potrebnih usluga treba razmotriti i potrebe porodice deteta za uslugom. Takođe važna je i fleksibilnost u radnom vremenu dnevnog boravka u odnosu na školske obaveze, nekoj deci će više odgovarati da dolaze u prepodnevrim satima a nekima poslepodne.

Saradnja u zajednici

U skladu sa holističkim pristupom u razumevanju ljudskih potreba i eko-sistemsom teorijom socijalnog rada proizilazi zaključak da izolovana usluga socijalne zaštite ne može da bude potpuna podrška detetu sa problemima u ponašanju i njegovoj porodici. To znači da se u pružanje usluge, s ciljem zadovoljavanja potreba korisnika, integrišu (uključuju) svi drugi sistemi za kojima ima potrebe (škole, zdravstvene institucije, pravosuđe, policija i druge institucije i organizacije na lokalnom nivou). Interes i odgovornost pružaoca usluge dnevnog boravka je da poznaje resurse i mogućnosti u lokalnoj zajednici i da radi na povezivanju, saradnji i njihovom optimalnom korišćenju za dobrobit svojih korisnika usluge.

Primeri dobre prakse ukazuju na značaj umrežavanja između institucija na lokalnom nivou i njihovu koordinaciju, a samim tim i mogućnost dece i mladih da razvijaju socijalne veštine, formiraju pozitivan sistem vrednosti u odnosu na porodicu, vršnjake, školu i okolinu i integrišu se u zajednicu. Ponekad zbog nepravovremene intersektorske saradnje pojedine institucije ostaju

usamljene u rešavanju pitanja interesa dece i gubi se vreme za pružanje blagovremene pomoći, a svi zajedno gube dragoceno vreme da detetu pruže pomoć.

Pružalac usluge je dužan da ima dokument o načinima saradnje sa drugim službama, prilikom pružanja usluge (sporazum o saradnji, protokol i sl.). čl. 5. Pravilnika o licenciranju organizacija socijalne zaštite.

Uobičajeno je da dokument o saradnji sadrži cilj saradnje, oblasti saradnje, kao i obaveze svakog partnera. Poželjno je da, uvek kada je to moguće, dokument o saradnji sadrži i jasnije odredbe o procedurama odnosno koracima u saradnji u konkretnim situacijama koje su karakteristične za saradnički odnos.

Monitoring i evaluacija usluge

Smisao evaluacije i monitoringa je utvrđivanje efikasnosti i ekonomičnosti pružene usluge i doprinose unapređenju kvaliteta pružene usluge, predstavljaju najvažniji izvor za planiranje promena a i validaciju rada organizacije koja pruža uslugu.

Pružalac usluge najmanje jednom godišnje sprovodi internu evaluaciju kvaliteta pruženih usluga, koja uključuje ispitivanje zadovoljstva korisnika, odnosno njihovih zakonskih zastupnika Izveštaj o evaluaciji, podnosi se osnivaču usluge, zavodima za socijalnu zaštitu i dostupan je stručnoj javnosti čl.19. Pravilnika o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite.

Postupci procene i praćenja odnose se na evaluaciju ishoda koji su definisani u individualnom planu u odnosu na konkretnog korisnika, uz aktivno učešće korisnika i drugih značajnih osoba za njega . Evaluacija rada pružaoca usluge može da obuhvati i druge sadržaje, kao što su, na primer ispitivanje stepena ispunjenosti standarda usluge, primenu internih procedura pružaoca usluge, razmatranje pritužbi korisnika usluge, utrošak materijalnih sredstava, ostvarenost godišnjeg programa rada i dr.

5. Osnovne karakteristike usluge Dnevnog centra za decu u riziku u Bijeljini i Dnevnog boravka za decu sa poremećajem u ponašanju u Staroj Pazovi

Osnovne informacije o usluzi Dnevni centar za decu u riziku u Bijeljini

Dnevni centar za decu u riziku u Bijeljini kao organizaciona jedinica Odeljenja za decu i omladinu u JU Centru za socijalni rad Bijeljina. Sa radom je počeo u aprilu 2016. godine, uz podršku Alijanse Franko Bettoli – Razvojnog instituta.

Svrha usluge dnevnog boravka je unapređenje kvaliteta života korisnika kroz sticanje psihosocijalnih veština, kako bi se u što većoj meri osposobili za samostalan život, socijalna uključenost dece u zajednici, sticanju radnih navika, ličnom angažovanju i otkrivanju afiniteta za buduća zanimanja, popravljajući opšteg školskog uspeha i odbacivanju društveno neprihvatljivih oblikaponašanja.

Osnovni **principi rada**: dobrovoljnost; poverenje; participacija dece.

Korisnici prava na dnevno zbrinjavanje su deca osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta. Rad se zasniva na individualnom i grupnom radu sa decom u riziku i njihovim roditeljima.

Usluge koje nudi Dnevni centar za decu u riziku su:

- edukativne radionice koje podstiču razvoj novih znanja i veština,
- besplatni časovi podrške u učenju (pomoć oko učenja deci koja imaju poteškoće u savladavanju nastavnog sadržaja);
- grupne kreativne radionice (gde deca izražavaju svoju kreativnost i socijalizuju se);
- radno okupaciona terapija (sticanje radnih navika, rad u dvorištu - poslovi vrtlarstva i rasadničarstva, učenje u prirodi);
- sportske aktivnosti u dvorištu Dnevnog centra (kroz sport kao sredstvo socijalizacije dece i stvaranja svesti o očuvanju fizičkog zdravlja);
- organizovanje drugih prigodnih kulturno-zabavnih sadržaja u skladu sa interesovanjima i uzrastom korisnika.

U sprovođenju navedenih usluga u dnevnom centru se pored drugih teorijski zasnovanih metoda u radu sa decom i mladima primenjuje i teorijsko metodološki pristup koji je zasnovan na dva

psihoterapijska pristupa: porodično sistemskom i kognitivno-bihevioralnom pristupu. Za primenu ovog dela programskih aktivnosti stručni radnici Dnevnog centra obučeni su u okviru zajedničkog projekta prekogranične saradnje Srbija-BIH **"Razvoj i implementacija programa kao odgovor na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju"** u realizaciji Pokrajinskog zavoda za socijalnu zaštitu u partnerstvu sa Centrom za socijalni rad Stara Pazova i Centrom za socijalni rad Bjeljina, kroz obuku „Obuka za sprovođenje tretmana poremećaja ponašanja dece i mladih u sistemu socijalne zaštite“.

Osnovne informacije o usluzi Dnevni boravak za decu sa poremećajima u ponašanju u Staroj Pazovi

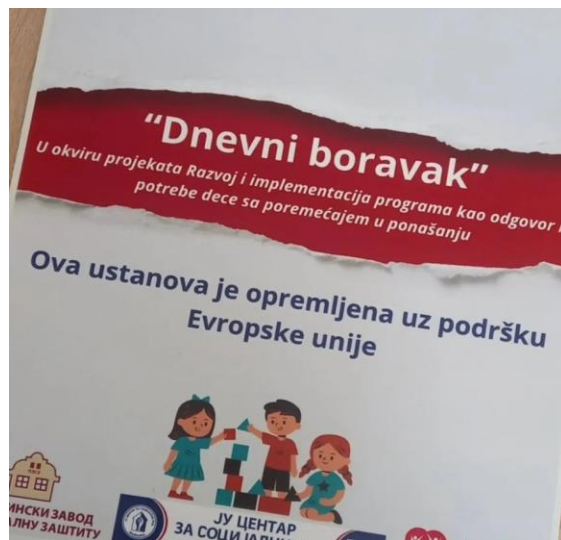
Dnevni boravak za decu sa poremećajima u ponašanju u Staroj Pazovi je počeo sa radom februara 2024. godine u okviru projekta **"Razvoj i implementacija programa kao odgovor na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju"**.

Svrha usluge dnevnog boravaka sastoji se u unapređenju kvaliteta života korisnika u vlastitoj socijalnoj sredini kroz održanje i razvijanje socijalnih, psiholoških i fizičkih funkcija i veština, kako bi se kako bi se postigao proaktivan i produktivan život u zajednici.

Kroz uslugu dnevnog boravka korisnici u organizovanom okruženju i uz potrebn nadzor, zadovoljavaju razvojne potrebe, stiču i razvijaju životne veštine, ličnu i društvenu odgovornost radi razvoja samostalnosti, socijalnih, saznavnih i drugih važnih funkcija.

Usluga dnevnog boravka se realizuje kroz program tretmana poremećaja ponašanja dece i mladih u sistemu socijalne zaštite, u planiranim i ograničenim vremenskim periodima.

Osnovni principi rada su zasnovani na poštovanju prava deteta, prihvatanju i poverenju, individualizovanom pristupu, osnaživanju deteta i njegove porodice, participaciji, holizmu, efikasnosti i blagovremenosti podrške.

Korisnici su deca i mladi u riziku (socijalno neprilagođena i neprihvatljiva ponašanja); deca i mladi u kontaktu sa zakonom (deca svedoci i žrtve krivičnih ili prekršajnih dela, deca stranke u građansko pravnim postupcima); deca i mladi u sukobu sa zakonom (učinioci prekršajnih i krivičnih dela sudski procesuirani); deca i mladi sa poremećajima u ponašanju (ponavljano i trajno prisustvo antisocijalnog, agresivnog i izazivačkog ponašanja koje se u značajnoj meri razlikuje od socijalno očekivanog ponašanja za uzrast).

Programske aktivnosti

Aktivnosti usluge dnevnog boravka realizuju se u skladu sa svrhom usluge koja se sastoji u unapređenju kvaliteta života dece i mladih sa problemima i poremećajima u ponašanju u vlastitoj socijalnoj sredini kroz održanje i razvijanje socijalnih, psiholoških, fizičkih funkcija i veština, kako bi se postigao proaktivan i produktivan život u zajednici.

Aktivnosti se realizuju u skladu sa karakteristikama korisničke grupe, kapacitetima korisnika, procenom potreba i individualnim planom i obuhvataju jednu ili više sledećih aktivnosti:

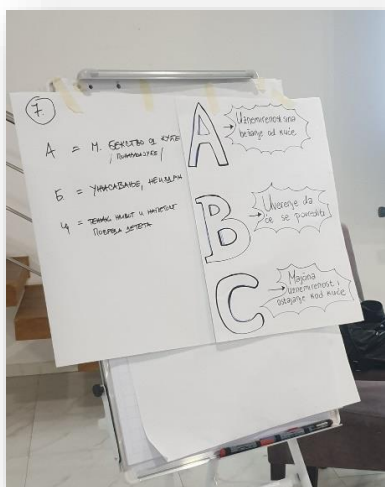
- podršku u izgradnji i održavanju pozitivnih odnosa sa odraslima i decom;
- podršku u učenju, održavanju i razvijanju kontakta u lokalnoj zajednici;
- organizovanje radno-okupacionih, odnosno edukativnih aktivnosti, koje podstiču razvoj novih znanja i veština;
- razvijanje metoda rada koji ohrabruju učestvovanje korisnika u aktivnostima u zajednici;
- organizovanje slobodnog vremena u skladu sa potrebama i interesovanjima korisnika;
- organizovanje prigodnih kulturno-zabavnih sadržaja u okviru dnevnog boravka, odnosno omogućavanje korisnicima da prisustvuju aktivnostima u zajednici;
- razvoj veština za prepoznavanje i rešavanje problema;
- razvoj komunikacionih veština;
- razvoj veština za samozaštitu;
- razvoj veština i znanja potrebnih za život u zajednici;

U sprovođenju navedenih programskih aktivnosti u dnevnom boravku primenjuje se teorijsko metodološki pristup koji je zasnovan na dva psihoterapijska pristupa: porodično sistemskom i kognitivno-bihevioralnom pristupu. Kognitivno bihevioralni pristup u radu sa decom izabran je jer omogućava da se na vrlo jasan i jednostavan način dete uči da upravlja sopstvenim emocijama i ponašanjem, a ove tehnike često i samim roditeljima pomažu u prevazilaženju sopstvenih blokada i usvajanju efikasnijih roditeljskih veština. Dete je nemoguće posmatrati izolovano od sistema u kom odrasta, te je neophodno u tretman rada sa detetom uključiti i članove porodičnog sistema kome ono pripada. Okvir sistemske porodične terapije upravo omogućava razumevanje deteta u porodičnom sistemu, kao i delovanje na disfunkcionalne faktore u okviru sistema. Upravo su se ova dva pristupa u praksi u pokazala kao veoma efikasna u radu sa decom i porodicom. Ovaj program pružanja usluge omogućuje jasno definisan, fleksibilan i individualizovan tretman za

svako dete, koji se oslanja na savremena naučna dostignuća i opšteprihvaćene teorijske koncepte, rada proverene u praksi.

Za primenu navedenog programa stručni radnici Dnevnog centra obučeni su u okviru zajedničkog projekta prekogranične saradnje Srbija-BIH **"Razvoj i implementacija programa kao odgovor na potrebe dece sa poremećajem u ponašanju"** u realizaciji Pokrajinskog zavoda za socijalnu zaštitu u partnerstvu sa Centrom za socijalni rad Stara Pazova i Centrom za socijalni rad Bjeljina, kroz obuku „Obuka za sprovođenje tretmana poremećaja ponašanja dece i mladih u sistemu socijalne zaštite“.

6. Praktične smernice i primeri dobre prakse u uspostavljanju i pružanju usluge dnevnog boravka za decu u riziku, sa problemima i poremećajima u ponašanju

Mapiranje (identifikacija korisnika)

Kako bi se uslugom dnevnog boravka obuhvatilo što više dece u riziku, dece sa problemima i poremećajima u ponašanju neophodna je kontinuirana saradnja svih aktera u lokalnoj zajednici koji rade sa decom i mladima (centar za socijalni rad, škole, zdravstvene institucije, pravosuđe, policija i druge institucije i organizacije na lokalnom nivou). Identifikacija korisnika može se na vrlo efikasan način uraditi korišćenjem podataka kojima raspolaže centar za socijalni rad (evidencija podataka o deci i mladima sa problemima u ponašanju i sukobu sa zakonom, deca žrtve nasilja...), zatim saradnjom sa školama i preuzimanjem podataka o deci koja ispoljavaju probleme

u ponašanju u školi (vršnjačko nasilje, bežanje iz škole, teškoće u učenju i sl.) i domom zdravlja. Prilikom identifikacije korisnika važno je uzeti u obzir i potrebe dece iz ruralnih područja, a ne samo sa teritorije užeg gradskog područja i prilikom planiranja usluge (u fazi uspostavljanja i kasnije tokom njenog razvoja) planirati na koji način pružalac usluge može da odgovori i na potrebe te dece (na primer obezbeđivanjem finansijskih sredstava za putne troškove).

Primeri iz prakse u Bijeljini i Staroj Pazovi.....

U okviru projekta u Staroj Pazovi mapiranje korisnika sprovodilo se na dva načina:

- ✓ *Voditelji slučaja iz Centra za socijalni rad su uvidom u evidenciju identifikovali korisnike kojima bi bila značajna usluga dnevnog boravka, a za nove korisnike tokom postupka procene su uključivani i stručni radnici iz dnevnog boravka a potom su zajedno sa voditeljem slučaja donosili odluku da li je celishodno uključiti dete u uslugu.*
- ✓ *Drugi način mapiranja korisnika bio je kroz slanje pismene informacije svim osnovnim i srednjim školama na teritoriji Opštine Stara Pazova (8 osnovnih i 3 srednje škole) radi obaveštavanja o dostupnosti nove usluge Centra za socijalni rad , uz zamolnicu da škola upućuje svoje učenike kojima bi ovaj vid usluge koristio.*
- ✓ *U dnevnom centru za decu u riziku u Bijeljini koji postoji od 2016. godine način upućivanja korisnika je sledeći: Škole upućuju dopis JU CSR Bijeljina sa preporukom da se dete uključi u uslugu zbog problema u ponašanju, ispoljavanja društveno negativnih obrazaca u ponašanju, potrebe za socijalizacijom, podrškom u učenju i dr.*
- ✓ *Socijalni radnici iz JU CSR Bijeljina daju predloge porodicama sa kojima rade za uključivanje njihove dece u uslugu a za koje je procenjeno da im je ovakav vid podrške potreban.*
- ✓ *Deca dobijaju informacije o usluzi i uključivanjem u aktivnosti dnevnog boravka - postoji „probni prostor od 2 nedelje da se polako kroz dogovorene termine dolazaka uključe I upoznaju sa vrstom usluge koju nudimo I tek ukoliko dete odluči da boravi kreće pismena procedura za upis u Dnevni centar, sve u saradnji sa roditeljima“.*
- ✓ *Na zahtev roditelja ili deca saznaju od druga/drugarice koji su već korisnici Dnevnog centra pa samoinicijativno dođu kako bi se uključili u naše aktivnosti ili dobili pomoć i podršku.*

Saradnja u zajednici

Pružalac usluge je u svom radu upućen na resurse u svojoj lokalnoj zajednici. Saradnja u zajednici je neophodna još u fazi uspostavljanja usluge i identifikacije korisnika ali i tokom pružanja usluge. Kroz saradnju se udružuju resursi, zajednički rešavaju problemi i korisnicima obezbeđuju aktivnosti koje podižu kvalitet usluge. Multidisciplinarnim pristupom se ostvaruje i prevencija i korektivno delovanje na neprilagođena i neprihvatljiva ponašanja dece i mladih. Kako saradnja ne bi bila bazirana na ličnim kontaktima pojedinaca, neophodno je saradnju urediti sporazumima, protokolima ili ugovorima o saradnji koji jasno uređuju ciljeve i načine saradnje.

Primeri iz prakse u Staroj Pazovi o saradnji sa školama:

- ✓ *Stručni radnici pedagoško - psiholoških službi u osnovnim školama sa kojima je ostvarena saradnja izjavljuju da su upoznati sa sadržajem usluge i načinom rada sa decom u dnevnom boravku, ciljnoj grupi dece kojima je usluga namenjena kao i zaposlenima (stručnim profilima) koji rade sa decom. Informacije su dobili pismenim putem, kroz dopis koji je upućen od strane CSR Stara Pazova ali i u direktnoj komunikaciji sa zaposlenima u Centru za socijalni rad i dnevnom boravku. Predstavnici škola vide prednosti ovako uspostavljenog i organizovanog dnevnog boravka za decu sa problemima u ponašanju u lokalnoj zajednici, ističući postignute efekte u vidu pozitivnih promena u ponašanju dece koja su uključena u uslugu: „Učenici su smireniji, imaju više motivacije i ambicije za rad, odgovornije pristupaju školskim obavezama. Postoji veće poštovanje autoriteta, pravila ponašanja u školi. Manje stupaju u konfliktnu situaciju, manji je stepen agresivnosti kod njih, bolje kontrolišu impulse. Bolja uklopljenost u vršnjačku grupu, veći prag tolerancije, olakšana saradnja i komunikacija sa učenicima, bolje funkcionisanje u društvu...“.*
- ✓ *Od predstavnika škola ukazano je i na potrebu za dugoročnijim radom sa decom kako bi se vidljive promene kod dece postigle, što implicira značaj održivosti ove usluge.*
- ✓ *Predstavnici svih škola nedvosmisleno prepoznaju i ističu značaj preventivnog karaktera ove usluge i održivosti usluge dnevnog boravka u lokalnoj zajednici. Održivost i preventivni karakter usluge se vidi kroz umreženi rad škole i usluge dnevnog boravka ne samo u upućivanju korisnika od strane škole nego kroz integraciju aktivnosti škole i dnevnog boravka. „Škola može da ponudi aktivnosti gde bi korisnici dnevnog boravka mogli da dođu (sportske, kulturne...) „Na primer, naša škola može organizovati dodatne časove ili radionice koje podržavaju emocionalno zdravlje i socijalne veštine, koristeći resurse i stručnost koje pruža dnevni boravak. Dnevni boravak može biti ključan resurs koji pruža podršku kako mladima tako i njihovim porodicama, pomažući im da razviju zdrave navike i veštine za život. Održavanje ove usluge nije samo pitanje humanosti već i ekonomske racionalnosti, jer se dugoročno mogu smanjiti troškovi povezani sa intenzivnijim oblicima intervencije i rehabilitacije.“*

Primer iz prakse saradnja CSR i dnevnog boravka u Staroj Pazovi:

- ✓ *Veoma je bila korisna razmena informacija o adaptaciji i napretku dece u smislu socijalizacije, učešća u aktivnostima boravka, razmene informacija o rizicima u odnosu na koje je potrebno primeniti dodatni rad sa porodicom i roditeljima, u smislu savetodavnog rada oko roditeljskog stila, disciplinovanja i slično. Moj utisak je da deci u Dnevnom boravku prija pozitivna i prihvatajuća atmosfera, da je saradnja spontanija i produktivnija i da deca lako uspostave odnos poverenja, u odnosu na formalizovan stručni postupak i procedure u okviru Centra za socijalni rad. Sa tim u vezi imala sam priliku da razmenim informacije o kapacitetima i snagama dece koja pohađaju dnevni boravak, što je doprinelo i drugom uglu posmatranja, vezano za stručnu procenu u okviru Centra. Takođe, imala sam priliku da na osnovu razmene informacija o napretku deteta, utvrdimo dodatne rizike na koje je potrebno delovati, poput porodične organizacije, vaspitnog stila roditelja, ali i potrebe i upućivanja na medicinske usluge.*
- ✓ *Ovaj projekat ima veoma značaja za lokalnu zajednicu, jer zaista blagovremeno, na pravi način prevenira, i adekvatno tretira ponašnja dece koja se mogu smatrati poremećajima u ponašanju. Ovakva usluga mnogo znači za sprečavanje strukturiranja daljih negativnih obrazaca, pa i za preveniranje kasnijeg mogućeg kriminogenog ponašanja i drugih patoloških oblika ponašanja kod dece. Takođe pozitivan uticaj se ogleda i u aktivnoj uspešnoj saradnji aktera u zajednici (škola, Centar i slično) gde dnevni boravak ima tendenciju da ima pokretačku ulogu, a akteri postaju aktivan tim za blagovremeno reagovanje i podršku deci.*

Primeri iz prakse u Bijeljini i Staroj Pazovi.....

- ✓ U okviru projekta u 2024. godini Centar za socijalni rad Stara Pazova je unapređivao dobru saradnju sa svim relevantnim akterima u zajednici i informisao lokalnu zajednicu o dostupnosti nove usluge za decu sa poremećajima u ponašanju, značajem koji će imati za dobrobit dece i inicirao uključivanje svih relevantnih aktera u pomoći i podršci deci u sredini življenja. Uspostavljena je saradnja sa gradskom bibliotekom u cilju posete od strane mlađe grupe dece iz dnevnog boravka. Planira se organizovanje poligona za decu u saradnji sa lokalnom teretanom „D-gym“, kao i poseta „Kući fudbala“. U toku su dalji pregovori o potencijalnim mogućnostima za saradnju u zajednici.
- ✓ Saradnja Dnevnog centra za djecu u riziku u Bijeljini su mnogobrojne, odnose se na saradnju sa: institucijama (Gradska uprava Bijeljine, Komunalna policija, škole) gde su deca uključena u događaje u lokalnoj zajednici kao što je „Evropska sedmica mobilnosti“, April-mesec čistoće“ u okviru kojih se dnevnom centru doniraju sadnice, ukrasno bilje, sportski rekviziti i dr. Turistička organizacija je obezbedila štand za izložbu radova djece Dnevnog centra prilikom organizovanja sajмова, „Zimski-korzo“, Udruženjima građana (Pegaz, Rotari klub) u okviru njihovih aktivnosti uključena su i deca i iz pribavljenih sredstava su obezbeđena sredstva za izlet. Dobra saradnja postoji i sa brojnim pojedincima, vlasnicima različitih delatnosti koji obezbeđuju školski pribor, putovanje na more, hranu, odeću higijenska sredstva i dr.

Promocija

Sa promotivnim aktivnostima korisno je započeti još u fazi uspostavljanje usluge i potrebno ih je sprovesti kontinuirano tokom pružanja usluge. Promocija usluge treba da se odvija u pravcu potencijalnih korisnika, aktera u lokalnoj zajednici, kao i prema široj i stručnoj javnosti. Prilikom promocije usluge sve aktere informišemo o uspostavljanju/postojanju usluge u

lokalnoj zajednici, njenoj svrsi, cilju, aktivnostima i korisničkoj grupi kojoj je usluga namenjena. Promocija usluge odnosno aktivnosti informisanja treba da se odvijaju planski, što praktično znači da pružalac usluge treba da ima godišnji plan informisanja odnosno da su u okviru godišnjeg plana rada pružaoca usluge sadržani i ciljevi i aktivnosti koji se odnose na informisanje. Pored toga što je promocija usluge jedan od preduslova održivosti usluge, propisano je i kao obaveza Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite (član 5) u delu koji se odnosi na javnost rada. Promocija usluge može da se odvija na različite načine i putem različitih kanala komunikacije (sastanci, stručni skupovi, nastupi u medijima, veb sajt, društvene mreže, plakati i sl.). Jedan od načina promocije usluge je i preporuka samih korisnika, dece i roditelja, koji su zadovoljni pruženim uslugama i prenose informacije

drugim potencijalnim korisnicima. Ovaj način promocije je prepoznat u obe usluge i u Bijeljini i u Staroj Pazovi jer korisnici često dolaze na radionice sa svojim drugarima ili pitaju stručne radnike da ih povedu. Prepoznatljiv vizuelni identitet pružaoca usluge (logo, slogan) takođe u velikoj mjeri mogu da doprinesu promociji.

Primeri iz prakse u Bijeljini i Staroj Pazovi.....

- ✓ *U okviru projekta u Staroj Pazovi je objavljen članak u štampanom mediju „Pazovačke novosti“, broj 36, o dostupnosti nove usluge za decu u zajednici. Na sajtu Centra za socijalni rad objavljena je informacija o usluzi dnevnog boravka. RTV Stara Pazova je emitovala prilog o dnevnom boravku. U svrhu promocije usluge izrađena je Instagram stranica koja prikazuje aktivnosti u usluzi, edukativne sadržaje primenljive u odnosu sa decom (dnevniboravakcsr).*
- ✓ *Proleće 2024. godine je obeležilo veliki broj aktivnosti dnevnog centra iz Bijeljine u lokalnoj zajednici i to: Izložba kreativnih radova djece uz djelenje flajera o radu Dnevnog centra, na Gradskom trgu, u parku; Saradnja dnevnog centra sa predstavnicima projekta „Mali baštovani“ iz Banja Luke kroz organizovanje zajedničkih radionica sa ciljem promocije radno okupacione terapije u Dnevnom centru, učenja u prirodi i razvijanja zdravih navika kod djece sa problemima u ponašanju Izložba organskih proizvoda iz bašte dnevnog centra na Trgu, saradnja sa „Zdravim zalogajima“ – radionica „ Djeca prave hranu od proizvoda iz njihove bašte sa ciljem razvijanja svijesti o zdravoj organskoj proizvodnji i ishrani i promocijom rada u bašti;*
- ✓ *Organizovanje prijema povodom obilježavanja „Dana Dnevnog centra“- pripremljen Film o radu Dnevnog centra koji se odnosi na protekle godine rada (prikupljene fotografije rada sa djecom sa aktivnosti u Dnevnom centru, fotografije sa izleta, časova plivanja, učenja, video snimci sa dječijih rođendana koje su proslavili ovdje, rada u bašti, druženja i sl.) Sve fotografije uklopljene u film koji traje 9 minuta uz tekst koji prati radnju sa fotografija.*
- ✓ *Sve navedene aktivnosti su praćene od strane lokalnih medija.*

Rad sa detetom

Rad sa detetom u dnevnom boravku odvija se u skladu sa programskim aktivnostima dnevnog boravka i individualnim planom usluge. U svetu se primenjuje širok repertoar programa tretmana za decu sa poremećajima u ponašanju, različitog nivoa teorijske zasnovanosti, metodološke orijentacije i delotvornosti. Kod nas, iako je sistem akreditacije programa obuka doveo do unapređenja i razvoja profesionalnih kompetencija stručnih radnika za rad sa decom mladima sa poremećajima u ponašanju, u praksi su programi tretmana nedovoljno institucionalizovani i primena zavisi u najvećoj meri od lične inicijative profesionalaca i projektnog finansiranja.

Programske aktivnosti u Dnevnom boravku u Staroj Pazovi i deo aktivnosti u Dnevnom centru za decu u riziku u Bijeljini bazirane su na teorijsko - metodološkom pristupu koji je zasnovan na dva psihoterapijska pristupa: porodično - sistemskom i kognitivno-bihejvioralnom pristupu. Kognitivno - bihejvioralni pristup u radu sa decom omogućava da se na vrlo jasan i jednostavan način dete uči da upravlja sopstvenim emocijama i ponašanjem, a tehnike često i samim roditeljima pomažu u prevazilaženju sopstvenih blokada i usvajanju efikasnijih roditeljskih veština. Dete je nemoguće posmatrati izolovano od sistema u kom odrasta, te je neophodno u tretman rada sa detetom uključiti i članove porodičnog sistema kome ono pripada. Okvir sistemske porodične terapije upravo omogućava razumevanje deteta u porodičnom sistemu, kao i delovanje na disfunkcionalne faktore u okviru sistema. Upravo su se ova dva pristupa u praksi u pokazala kao veoma efikasna u radu sa decom i porodicom. Ovaj program pružanja usluge omogućuje jasno definisan, fleksibilan i individualizovan tretman za svako dete, koji se oslanja na savremena naučna dostignuća i opšteprihvaćene teorijske koncepte rada proverene u praksi.

Rad sa detetom u dnevnom boravku treba da je baziran na razvojno – psihološkom pristupu koji je fokusiran na procenu rizičnih i protektivnih faktora, identifikovanje detetovih potencijala i snaga, a tretman usmeren na osnaživanje, podsticanje i unapređenje razvoja deteta i uslova u kojima dete živi i razvija se. Rad sa detetom odvija se u skladu sa individualnim planom usluge koji treba da ima jasno formulisane ciljeve rada, ishode, procenjene snage i slabosti, određene aktivnosti i druge neophodne elemente (rokove, zadužene osobe itd.), odgovara na potrebe deteta i vodi ka cilju/pozitivnoj promeni.

VAŽNE SMERNICE U RADU STRUČNIH RADNIKA

Šta treba deci sa poremećajima ponašanja (u Dnevnom boravku/centru)?

Po dolasku u Dnevni boravak/centar:

- *Fizička bezbednost*
- *Zadovoljenje fizioloških potreba*
- *Osećaj sigurnosti*
- *Čuti ga, saslušati, bez osuđivanja!*
- *Ne postavljati pitanja „Zašto?“*
- *Ne ukazivati na greške, pažnju usmeriti na resurse koji vode prosocijalnom ponašanju*
- *Mapirati detetove potencijale*
- *Orijentisati se na ishode tretmana u Dnevnom boravku/centru*
- *Postaviti realistične ciljeve i uskladiti ih vremenski*
- *Uskladiti ciljeve sa detetovim potencijalima i interesovanjima*
- *Obavezno uključiti dete u postavljanje ciljeva tretmana*

U tretmanu:

- *Dete voditi do sopstvenog uvida o posledicama njegovog ponašanja po njega samoga (Nikako mu nuditi svoj uvid - uvid odraslog, stručni)*
- *Kada se prerađuju životna iskustva, dete usmeravati na posledice i alternative, prihvatljiva rešenja*
- *Pomoći detetu da uvidi vlastite potencijale, resurse, sposobnosti, prednosti. Uvažiti detetova interesovanja*
- *Pružiti podršku u uspostavljanju interpersonalnog odnosa sa značajnim drugim*
- *Uključiti značajne druge u tretman uz procenu u kojoj fazi tretmana*
- *Priznati trud, ne nagrađivati*
- *Ne koristiti poruke: Ne, nemoj, nisi smeo ...*
- *Razvijati rezilijentnost na životne stresore*
- *Pitati dete za mišljenje, ne nametati mu mišljenje (Npr. kod kreiranja plana tretmana, ispravljanja ocena, redovnog pohađanja škole, izvinjenja, suočavanja)*
- *Sprovoditi prihvatljivu socijalnu kontrolu*
- *Usmeriti se na razvoj socijalnih veština*

Aktivnosti u dnevnom boravku organizuju se kroz individualne i grupne forme rada. Praksa pružalaca usluga je pokazala da je preporučljivo da se na početku rada sa detetom radi individualno, a da se oni kasnije uključuje u grupne forme rada.

Preporuka je svim stručnim radnicima koji rade sa decom da se u svom profesionalnom radu usmere ka uvažavanju ličnosti deteta, te da u proceni sagledaju celokupne uslove socijalizacije deteta od njegove rane socijalizacije do početka tretmana, ali da upoznaju i detetove poglede ka budućnosti.

Kada dete uoči odnos poštovanja u ophođenju prema njemu ono će se osetiti važno, steći će poverenje u stručne radnike, što će pružiti znatno veće šanse za uspešnost tretmana.

Da bi ovakav odnos bio uspostavljen, važno je da stručni radnik zaista razume da jedino kroz komunikaciju i zainteresovanost za detetove sadržaje može doći do željenog cilja. Deca bolje pamte i brže uče sadržaje do kojih dolaze sama, iskustveno i svojim zaključcima. Praćenjem i vođenjem zainteresovanog razgovora sa detetom, uz strpljenje i prilagođavanje jezika i tempa dečijem, ovaj način uvida može se postići. Zbog jasne razlike u moći između stručnog radnika i deteta, važno je da stručni radnik otvori temu sopstvene pogrešivosti i da napravi dogovor o načinu kako će dete sugerisati kad negde nije dobro shvaćeno ili kad nešto ne razume. U odnosu sa detetom je, upravo zbog naših razlika, važno strpljivo i pažljivo, aktivno slušanje, proveravanje da li smo dobro razumeli i postavljanje pitanja u vezi onoga što nam nije jasno. Primena kognitivno-bihevioralnih tehnika ovog programa u radu sa decom podrazumeva praćenje i usklađivanje sa razvojnim mogućnostima deteta (razvoj jezika, kognitivni i socijalno-emocionalni razvoj).

Deca sa problemima u ponašanju često su izložena negativnim stavovima okruženja i fokusiranju na greške, nedostatke, teškoće, slabosti i pritisak na njihovo popravljavanje. Loša slika o sebi nastaje identifikacijom sa lošim ponašanjem i privlačenjem negativne pažnje u nedostatku pozitivne, koja postaje potkrepljenje i još više učvršćuje destruktivno ponašanje. Na ovakav način formira se začarani krug. Efikasniji i bolji model je onaj u kome se fokus prebacuje na otkrivanje snaga deteta i resursa, ranijih efikasnih načina gde se sprečilo javljanje problema i veština koje mogu pomoći.

Na početku stručni radnik se sreće sa detetom i osobama koje ga dovode, procenjuje obim i prirodu problema, te određuje ciljeve koje bi tretmanom želeli postići. Sa odraslima su ovi zadaci mnogo jednostavniji. Deca retko sama traže pomoć, a i kad traže često razlog nije ono oko čega su odrasli zabrinuti. Zato je jedan od prvih zadataka u radu sa decom procena spremnosti deteta za promenu i motivacije da započne rad na problemu, kao i procena kapaciteta odraslih koji detetu mogu da pružaju adekvatnu podršku tokom rada sa njim. Tehnike koje imaju za cilj da pojačaju unutrašnju motivaciju i izgradnju verovanja da je promena moguća su na primer motivacioni intervju, analiza dobiti i štete, „čudo tehnika“.

Pitanja koja mogu biti od pomoći u vođenju motivacionog intervjua:

✓ Koji je tvoj cilj?

✓ Koje benefite imaš od ostvarenja ovog cilja? Koje benefite imaju drugi, ako ga ostvariš?

✓ Izlistaj specifične korake koji su potrebni da bi ostvario svoj cilj.

Postavi vremensku odrednicu za svaki korak.

✓ Koji je krajnji rok za ostvarenje prvog koraka?

✓ Kako možeš sebe da ohrabriš kako bi ostao posvećen ostvarenju cilja?

✓ Šta možeš sebi da kažeš?

✓ Koji su dokazi da napreduješ u ostvarenju svog cilja?

✓ Da li imaš poteškoće u ostvarenju svog cilja? Koje blokade stoje na putu ka ostvarenju cilja? Izlistaj ih i razmisli o rešenjima.

✓ Kada ostvariš cilj, koje specifične korake moraš da preduzmeš da bi održao usvojenu veštinu?

Analiza dobiti i štete

Analiziraju se razlozi za i protiv postavljanja predloženog cilja, šta dete može da dobije ako radi na problemu, a šta da izgubi.

„Čudo” tehnika

Dete dobijaju zadatak da zamisle da se desilo čudo preko noći i da su sve njihove muke nestale. Bude se ujutru i treba da opišu kako bi izgledao njihov dan. Kako bi znali da se desilo čudo? Šta bi sve želeli da rade? Zatim zajedno pravite plan kako ta priča može da se ostvari.

Upoređivanje pozicija gde je dete sada i gde bi želelo biti, može voditi do svesti o potrebi za promenom. Bitno je da formulišemo cilj koji nije prezahtevan za dete, čak i ako odrasli u tom procesu nisu u potpunosti zadovoljni. Primarni zadatak u početnim fazama ima za cilj da pojača motivaciju, doživljaj samoeфикаsnosti kod deteta kako bi istrajalo u procesu promene.

Primer: *Ako dete beži iz škole svaki dan, cilj će biti da jedan dan u nedelji ostane na nastavi.*

Nekada ima više problema i potrebno je napraviti listu prioriteta. Tokom tretmana, treba imati u vidu da će se povremeno javljati akutni problemi, koji ometaju rad na postavljenom cilju. Tada je veoma poželjna fleksibilnost. Detetu treba ponuditi mogućnost da izabere na kom problemu želi u tom trenutku da radi.

Kada stručnjak u radu sa detetom svoj rad bazira na kognitivno-bihevioralnom pristupu, glavni cilj u radu sa detetom je promena na nivou emocije, jer ta promena otvara mogućnost i za promenu na ponašajnom nivou.

***Primer:** Stručni radnik objašnjava detetu: „Ukoliko te je drugo dete provociralo sasvim je u redu da ti se ne dopada/da osećaš nezadovoljstvo („zdrava“/pomažuća emocija) jer to njegovo ponašanje zaista nije u redu, ali ako si se ti razbesneo i potukao sa njim („nezdrava“ emocija i nekonstruktivno ponašanje), tvoja reakcija nije u redu. Dakle važno je validirati cilj i okidač i ponuditi alternativu za emociju i ponašanje (promena na nivou emocije i ponašanja – umesto besa nezadovoljstvo i umesto agresivnog ponašanja rešavanje problema). Važno je detetu objasniti: bes i agresivno ponašanje – čak i kada osećamo bes ne moramo ispoljiti agresivno ponašanje; napraviti distinkciju između nezadovoljstva (zdrava emocija i hladna glava koja vodi rešavanju problema) i besa (odmažuća emocija i reakcija iz „impulsa“).*

Da bi mogli motivisati dete na rad, kao i da bi moglo razumeti zašto radimo na ovakav način, važno je da upozna i nauči da identifikuje i izražava različite emocije. Važan aspekt emocionalnih reakcija jesu i fiziološke promene koje prate emocionalne reakcije, a u cilju prepoznavanja i prihvatanja važno je osvestiti i ovaj segment emocionalnih reakcija. Emocije imaju određenu funkciju i imaju jak uticaj na ponašanje koje ih prati. Veza emocija i ponašanja je važna i može biti glavni motiv za rad na emocionalnoj promeni kod deteta. Psihoedukativni deo o emocijama može zahtevati određeno vreme, ali je nužan da bi se moglo raditi na ovaj način sa decom. Neke od tehnika koje se koriste za podučavanje dece o emocijama su: Mapa tela, Listići sa emocijama, Emotikoni na telefonu, Rečnici emocija, Pantomima emocija, Termometar emocija, Vežbe u imaginaciji. Prilikom definisanja cilja tretmana potrebno je da jasno objasnimo zašto je naš cilj emocionalna promena i kako ona povećava šansu za postizanje promene u ponašanju, odnosno kretanje ka ostvarenju konkretnog praktičnog cilja i promene u ponašanju.

Tehnike iz kognitivno bihevioralne terapije koje se koriste u radu sa decom su i ABC model, Analiza dobiti i štete, Krug odgovornosti, psihoedukacija, učenje socijalnih veština, učenje veštine asertivne komunikacije, tehnike relaksacije i dr.

ABC model

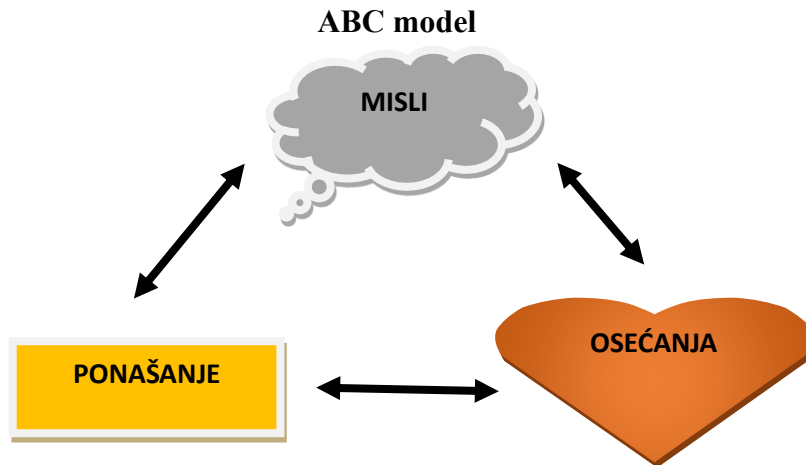
Da lakše rešiš svoje probleme, pomaže da naučiš kako su tvoje misli, osećanja i ponašanja povezani.

Zamisli da imaš test i vodiš se razmišljanjem „Pašću test”. Zbog takvih misli, počneš da brineš. Toliko brineš da se osećaš loše čim pomisliš na test. Pošto se osećaš tako loše, odustaješ od učenja.

Misao („Pašću test”) vodi do **osećanja (anksioznosti)**, što dovede do **ponašanja (odustajanja od učenja i neizlaska na test)**.

Šta se moglo promeniti da si samo imao drugačiju misao?

S obzirom da je dete deo sistema, ne možemo zanemariti uticaje koji sistem ili članovi sistema mogu imati na pojavljivanje i održavanje problema kod deteta, kao ni mogući pojačavajući ili ometajući uticaj na rad stručnih radnika sa detetom. Uloga roditelja, kao članova sistema, u tretmanu deteta može biti različita, i bez obzira na nivo njihove uključenosti, psihoedukacija roditelja/staratelja o problemu deteta, kao i o objašnjenju kognitivno-bihevioralnog modela, su osnovne informacije koje svaki roditelj treba da dobije. Kod veće uključenosti, sa roditeljima se radi na njihovoj sposobnosti emocionalne regulacije i unapređenju veština, kako bi odnos roditelj-dete bio funkcionalniji, te kako bi roditelj adekvatnim postupcima podsticao promenu koja se tretmanima postiže. U situacijama kada roditelj ima emocionalni problem koji ometa dete u napretku, važno je ukazati i predložiti rad i sa roditeljom i može koristiti upućivanje na uslugu savetovališta.

Grupni rad sa decom može da se organizuje kroz radionice sa različitim ciljevima i temama, na primer: razvijanje socijalnih veština kako bi se ojačale njihove veštine komunikacije i na taj način omogućilo deci da „lakše“ komuniciraju sa drugim vršnjacima i odraslima, kao i da nauče kako da slušaju druge, kako da odbrane svoj položaj na konstruktivan način, kako da razgovaraju o svojim iskustvima, mišljenjima, itd. Bez obzira na odabrane teme i ciljeve radionica, rad u grupi donosi pozitivno i konstruktivno iskustvo boravka u grupi, osećaj prihvaćenosti, iskustvo da i druga deca imaju slične probleme, čime se prevazilazi doživljaj izolovanosti, odbačenosti, „etiketiranosti“.

Primer iz prakse u Staroj Pazovi....

- ✓ Radionica „Prihvati me ako možeš“ deca su ispoljavala empatiju i razumevanje prema diskriminisanoj deci davanjem ličnih primera u kojima su bili žrtve ili pomagači. Podstaknuti su od strane stručnih radnika da prijave svaki vid nasilja i da ne žmure na isto ukoliko se nekom drugom dešava.
Dečak M.J navodi kako je bio u situaciji pomagača kada je dečaku iz njegovog razreda bila potrebna podrška zbog diskriminacije i odbacivanja od strane čitavog razreda. M.J je pozvao tog dečaka da krene sa njim na trening i imao je za cilj da ga ostala deca prihvate i počnu da se druže sa njim. Provođenjem vremena sa njim na treningu i u školi postigao je svoj cilj. Nakon iznošenja ovog primera M.J je dobio aplauz od grupe i time ih motivisao da isto postupe ukoliko se nađu u sličnoj situaciji.
- ✓ Deca se na radionicama osećaju dobro i iskazuju želju da na sledeće radionice povedu i drugare, što im stručni radnici dozvoljavaju uz saglasnost roditelja. Dečak Z.J je poveo svog brata od tetke J.J koji je učestalo nastavio da pohađa radionice. Dečak J.P je poveo sestru J.P koja je takođe nastavila da dolazi. Devojčice S.Č i H.I su na poslednju radionicu dovele drugaricu koja je izrazila želju da opet učestvuje.

Primeri iz prakse u Bijeljini ...

- ✓ *Pojedini stručni radnici JU CSR Bijeljina podelili su sa nama svoje pozitivno iskustvo aktivnog uključivanja, zajedno sa decom, u aktivnosti koje se odvijaju u okviru Dnevnog centra, u cilju boljeg upoznavanja deteta i njegovog funkcionisanja: “Kao socijalni radnik zajedno sa stručnim radnicima Dnevnog centra pravimo individualni plan usluga pojedinačno za svako dijete koje dolazi iz mjesnih zajednica koje vodim, nakon čega se dostavlja izvještaj o provođenju usluga, gdje se infirmišemo o tome kako se dijete uklopilo u tu sredinu, da li redovno dolazi, da li je došlo do poboljšanja u ponašanju, učenju, sa kojim problemima se se susretali u radu sa djetetom i slično. Aktivno razmjenjujemo informacije o djetetu, njegovoj porodici i okolini. U skladu sa mogućnostima, u nekoliko navrata sam prisustvovala njihovim aktivnostima u cilju što boljeg upoznavanja djece, gdje smo zajedno igrali društvene igre poput “Čovječe ne ljuti se”, igrali odbojku i sl. Djeca vremenom razviju prisan odnos i povjerenje sa radnicima Dnevnog centra, gdje im često otkrivaju svoje probleme i strahove”.*
- ✓ *Primer pozitivne prakse je iskustvo da su deca koja su duže uključena u rad Dnevnog centra spremnija da traže pomoć i podršku: “Konkretno ja kao diplomirani psiholog radim grupne radionice sa korisnicima na različite teme, kao i individualne psihološko-savjetodavne razgovore sa korisnicima i njihovim roditeljima. Karakteristično je da korisnici koji duže koriste naše usluge sami iniciraju psihološke razgovore”.*
- ✓ *Promjena koja se najranije uočava nakon uključivanja u DC se ogleda u redovnom pohađanju školske nastave i razumijevanju školskog gradiva, a samim tim i boljeg školskog uspjeha. Takođe, zbližavanje sa drugom djecom u DC i samo prihvatanje od strane istih dovodi do većeg stepena socijalizacije i lakšeg uključivanja u školskom i širem socijalnom okruženju.*

Šta deca najviše dobijaju i nauče u dnevnom boravku? Primeri iz prakse u Bijeljini i Staroj Pazovi.....

- ✓ *Deci u Dnevnom centru najviše znači pažnja i razumijevanje, pored brojnih aktivnosti koje se u Centru realizuju. Korisnici Dnevnog centra u riziku često nemaju nekog u svom okruženju na koga bi se mogli ugledati i zbog toga je neophodno postojanje Dnevnog centra za djecu u riziku u svim lokalnim zajednicama.*
- ✓ *Razvijajući odnos poverenja sa radnicima u dnevnom boravku, deca se osećaju sigurno i prihvaćeno, što pozitivno utiče na njihovu unutrašnju motivaciju za pozitivnim promenama.*
- ✓ *Kroz aktivno učestvovanje u radionicama i razmenu istih ili sličnih iskustava, deca se međusobno osnažuju, razvijaju veštine zdrave komunikacije, kao i kako da prepoznaju i adekvatno reaguju na tuđa ili vlastita osećanja. U najopštijem smislu, deca stižu i razvijaju veštine neophodne za postupanje koje je u skladu sa njihovim najboljim interesima. Takođe, uče kako da se suočavaju sa izazovnim situacijama, kako da izbegavaju rizične situacije, uče o prepoznavanju i verbalizaciji sopstvenih emocija i takođe o razumevanju tuđih. Deca se uče asertivnoj komunikaciji, poštovanju i značaju pravila kao i važnosti mentalnog zdravlja.*
- ✓ *Dobijaju svaki vid podrške, pažnju, "drugu kuću". Nauče kako da prebrode neke krizne situacije, kako da na drugačiji (za njih same bolji) način rješavaju neki konflikt nenasilnom komunikacijom, nauče neke osnovne stvari koje postizemo vaspitnim radom (dobar dan, hvala, dovidjenja, mogu li?...), shvate koliko je važno da iskoriste mogućnost da uspešno završe školu-steknu sklonost ka određenim zanimanjima, pa posle i osamostale, poboljšaju akademske veštine, osvjeste empatiju kroz organizovanje inkluzivnih igara sa djecom sa smetnjama u razvoju, steknu radne navike, poboljšaju socijalne kompetencije, ...*

Primeri iz Bijeljine...

- ✓ *Ističe se primjer dječaka koji je prošle godine krenuo u prvi razred osnovne škole. Dječak je odrastao sa ocem koji ima određenih poteškoća u govoru, što je i djete usvojilo, nepravilno i nerazumno je izgovarao riječi, bio je izuzetno povučen, tih i stidljiv, krio se iza oca kada bi ga nešto upitali. U Dnevni centar je počeo dolaziti dva mjeseca prije početka školskih aktivnosti. U tom periodu je redovno posjećivao logopeda, sa radnicima je svakodnevno vježbao pravilan izgovor i zadatke koje mu je logoped postavljao, učio je da piše slova i brojeve. Za kratak period dječak je pokazivao znatan napredak, počeo je pravilno da izgovara većinu riječi i samouvjereniji je prilikom komunikacije. Sve školske aktivnosti je dobro prihvatao i sada postiže zapažen uspjeh.*
- ✓ *Djevojčica koja je na razgovor u CSR od strane škole upućena zbog ometanja nastave, fizičke i verbalne agresije usmjerene na učiteljicu i druge učenike. Nakon par mjeseci boravka u Dnevnom centru, ona sada bolje funkcioniše u školi, reguliše bijes, druži se sa drugom djecom, ima bolju koncentraciju i postiže bolje uspjeh.*

Rad sa porodicom

Porodica je jedan od najznačajnijih faktora za postizanje pozitivnih promena i ostvarivanje ciljeva postavljenih u radu sa detetom. Nivo i kvalitet uključenosti roditelja u velikoj mjeri povezani su sa konačnim ishodom intervencija. Efikasnost usluge koju dobija dete direktno zavisi od podrške koju stručnjak pruža porodici, jer se zahvaljujući toj podršci porodica osnažuje, pa se potrebe deteta zadovoljavaju na funkcionalniji i kompetentniji način. Nivo i sadržaj podrške porodici planira se i prilagođava svakoj pojedinačnoj porodici. Dakle, s obzirom na značaj roditelja za uspešnost intervencija, veoma je važno da se tokom rada sa detetom roditelji motivišu za saradnju, a potom i da se radi na razvijanju i održavanju saradničkih odnosa sa roditeljima, što nije uvek jednostavno ostvariti, s obzirom da roditelji dece sa problemima u ponašanju često ne prihvataju saradnju sa stručnjacima. Iako rad sa roditeljima/porodicom nije u primarnom fokusu usluge dnevnog boravka, imajući u vidu značaj njihove uključenosti na uspešnost intervencija u radu sa detetom, rad sa roditeljima mora nužno da podrazumeva njihovo uključivanje u sve faze rada sa detetom, prilikom procene, planiranja rada, realizacije aktivnosti. Rad sa roditeljima može da se usmeri ka prevazilaženja njihovih problema koji su u relaciji sa ispoljenim problematičnim ponašanjem deteta i generalno na jačanje njihovih roditeljskih kompetencija.

Primer iz Bijeljine i Stare Pazove....

- ✓ *Rad sa roditeljima se realizuje i na taj način da ih uključujemo u aktivnosti usluge, povremeno se organizuju zajedničke radionice roditelja i dece kao i zajednički organizovani odlasci na izlete. Zatim kroz svakodnevni savetodavni i informativni razgovor sa roditeljima i razmenu informacija i dogovor oko zajedničkog delovanja kada je rad sa detetom u pitanju.*
- ✓ *U individualnom radu sa dečakom primećena je neadekvatna primena disciplinovanja deteta po metodu nagrada i kazni. Roditelji bi izrekli kaznu detetu, ali bez davanja specifičnih odrednica u smislu trajanja kazne i šta je tačno potrebno da dečak promeni u svom ponašanju kako bi dobio nagradu. Kod dečaka se nakon nekoliko individualnih razgovora primetio veliki otpor prema roditeljima i prema stručnim radnicima jer nije video kraj svoje kazne, niti šta treba da uradi da se nešto promeni i Dnevni boravak je počeo da smatra kaznom. Otac dečaka pozvan je na individualni rad sa detetom gde je mogao da sasluša i dete, kao i dete njega, i ukazano mu je na greške u metodu vaspitanja. Dogovoreno je da ,ukoliko dečak jedan ceo dan pokaže poboljšanje u svom ponašanju, može da dobije 15 minuta nagrade.*
- ✓ *Individualni tretmani rada sa roditeljima- (razgovorima, pružanje podrške roditeljima, hraniteljima, savjetodavni rad, rad sa psihologom-identifikovanje faktora rizika u porodici, rad na roditeljskim granicama, vaspitnoj klimi, edukacija u vezi životnih ciklusa razvoja porodice i specifičnosti i zadataka pojedinih razvojnih faza);*
- ✓ *Tretmani roditelj / dijete (razgovori, dogovori oko zajedničkog djelovanja, podsticanje na slušanje i razmjevanje, rad na zajedništvu i snagama porodice uz uvažavanje konteksta i sistemske perspektive)*
- ✓ *Zajedničke grupne radionice u Dnevnom centru (npr. „Odnosi u porodici“, „Ono što osjećam“, Procjena kvaliteta života u porodici- slika djece o svojoj porodici kroz „emotikone“- razgovor o tome, ispoljavanje, prepoznavanje i imenovanje emocija,)*
- ✓ *Efekti ovakvog rada su: poboljšana komunikacija na relaciji roditelj-dijete, (povećan stepen razumjevanja jednih prema drugima, češći razgovori i dogovori roditelja sa djecom, posvećivanje više vremena tom odnosu i shvatanje važnosti istog), podstaknuti i pojačani protektivni faktori u tim odnosima/smanjenje rizičnih.*
- ✓ *Pozitivan uticaj se ogleda i u prilici i da roditelji sagledaju ponašanje dece na drugačiji način, da se aktivnije i pozitivnije uključe u pružanje podrške deci, a i da se „odmore“, dok znaju da su deca na sigurnom, provode strukturirano i korisno vreme i uče se pozitivnom ponašanju.*

Roditelji dece koja koriste uslugu dnevnog boravka mogu biti upućeni od strane stručnog radnika dnevnog boravka i u saradnji sa centrom za socijalni rad na uslugu savetovališta, ukoliko takva usluga postoji u lokalnoj zajednici, gde će roditeljima biti pružena ciljana i usmerena podrška od strane edukovanih stručnjaka/psihoterapeuta.

Dete je nemoguće posmatrati izolovano od sistema u kom odrasta, te je neophodno u tretman rada sa detetom uključiti i članove porodičnog sistema kome ono pripada. Okvir sistemske porodične terapije upravo omogućava razumevanje deteta u porodičnom sistemu, kao i delovanje na disfunkcionalne faktore u okviru sistema.

Kako bismo pomogli porodicama sa decom i adolescentima koji imaju probleme u ponašanju, neophodno je shvatiti simptomatski ciklus koji razvija, održava i definiše interakcijske obrasce u porodici. Simptom počinje kao neznatna promena ponašanja koja može da bude posledica razvoja, vulnerabilnosti ili posledica traumatskog iskustva. Krucijalni momenat u razvoju problema je u načinu kako članovi porodice reaguju na ove promene u ponašanju deteta/adolescenta. Ukoliko porodica ove promene označi kao neprihvatljive, dete/adolescent će sebe početi doživljavati kao problem i fokus će biti samo na negativnim ponašanjima deteta. Fokusirajući se na eliminaciju simptoma doživljava se neuspeh, što porodični sistem dovodi do sve većeg osećaja bespomoćnosti i frustracije. Njihova preokupacija simptomom vodi do zanemarivanja ostalih, veoma važnih aspekata njihovog odnosa, a to vodi dugoročno do sve veće deteorizacije porodičnih odnosa. Ovakvi odnosi u porodici dovešće do toga da se svi članovi porodice, a naročito dete ili adolescent koji je nosilac simptoma, oseća neshvaćeno i izolovaće se od ostalih članova porodičnog sistema. U kontekstu izolacije i otuđenja, simptom se još više intenzivira i postaje otporniji.

Cilj tretmana i rada sa porodicom u okviru sistemskog pristupa je zamena automatskih reaktivnih interakcijskih obrazaca između članova porodice sa smislenim i planiranim reakcijama. Zadatak profesionalaca je aktiviranje neiskorištenih i neidentifikovanih resursa svakog člana porodice, kako bi se oni mogli iskoristiti tokom rada sa porodicom na stvaranju novih obrazaca interakcije.

Rad sa roditeljima u dnevnom boravku može se organizovati kroz individualni rad (rad sa pojedinačnim roditeljima, rad sa porodicom) i grupni rad (na primer radionice za roditelje), a u skladu sa raspoloživim resursima pružaoca usluge dnevnog boravka i drugim raspoloživim resursima u zajednici. Korisno je da pružalac usluge dnevnog boravka uključi roditelje i prilikom godišnjeg planiranja aktivnosti i u internu evaluaciju, kroz ispitivanje zadovoljstva uslugom.

Izazovi u radu sa roditeljima i decom....

- ✓ Nepoverenje prema instituciji od strane roditelja i usađivanje ideje detetu da je Dnevni boravak ustanova povezana sa Centrom za socijalni rad koja oduzima decu. Izazov je prevaziđen individualnim razgovorom sa roditeljima, a zatim i opuštanjem deteta i razgovorom o temama koje su u sferi njegovog interesovanja.
- ✓ Otpor roditelja prema Dnevnom boravku i prenošenje stava o Dnevnom boravku detetu kao vidu „kazne“. Upoznavanje roditelja sa svrhom rada dnevnog boravka, metodama rada i dobrobitima za njihovo dete.
- ✓ Povučenost, zatvorenost i teškoće uspostavljanja komunikacije sa detetom koje smo prevazišli strpljenjem i kroz primenu različitih metoda i tehnika opuštanja i sticanja poverenja u stručne radnike.

Organizacija rada - program rada

Aktivnosti usluge dnevnog boravka realizuju se u skladu sa svrhom usluge, karakteristikama korisničke grupe, kapacitetima korisnika, individualnim planom i u skladu sa procenom potreba korisnika, obuhvataju jednu ili više sledećih aktivnosti koje su propisane Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite. Svaki pružalac usluge potrebno je da konkretizuje programske aktivnosti koje realizuje odnosno da razvije svoj program pružanja usluge, odnosno program rada.

Osnovni program organizacije je dokument koji opisuje uslugu kao posebnu, jedinstvenu celinu manje ili više složenih aktivnosti, kojom se ostvaruje određena svrha. On ima funkciju, pre svega, da definiše najbitnije odlike usluge, tako da se iz njega odmah može videti kome je usluga namenjena, koji je sadržaj usluge i koji stručni profili rade na pružanju usluge. Sadrži osnovne informacije o ključnim karakteristikama usluge na jednostavan i pregledan način. Omogućava da se lako uoče specifičnosti svakog pružaoca usluge u odnosu na druge pružaoce iste usluge i određuje razlike među pružaocima usluge koje su značajne za potencijalne korisnike.

U okviru svog osnovnog programa, organizacija je dužna da sačini i programske aktivnosti, tj. programe pružanja usluge koje želi da realizuje u okviru usluge.

Godišnji plan rada je dokument koji sadrži mere i aktivnosti koje će se realizovati u kalendarskoj godini i za razliku od Osnovnog programa rada izrađuje se svake godine i sadrži sledeće: *razvoj infrastrukture* - ovde treba navesti šta se planira i koja su sredstva za to potrebna, *razvoja znanja i veština stručnjaka* - kao i svog angažovanog osoblja u usluzi, kako bi mogli da odgovore na potrebe korisnika, *informisanja stručne i šire javnosti* o usluzi koja se obezbeđuje, *aktivnosti za razvoj usluge* koje se planiraju u toj godini i odnose se na povećanje broja korisnika, nove sadržaje (aktivnosti) i slično.

Primer iz Bijeljine...

- ✓ *Radno vreme dnevnog boravka je od 7 do 15 časova. Grupe se formiraju na način da svako doprinosi radu na svoj način, iz svoje oblasti. Svakodnevno se organizuju savetodavni razgovori, sportske, kreativne, muzičke, edukativne, radno okupacione radionice, kao i mnoge druge u zavisnosti od potrebe dece na dnevnom nivou.*
- ✓ *Zaposleni dobrobit od aktuelne organizacije rada u dnevnom centru vide kroz mogućnost što se zaposleni različitih profila međusobno dopunjuju, sarađuju i međusobno uče jedni od drugih, pored toga zahvaljujući različitim profilima zaposlenih, dnevni centar ima širok spektar aktivnosti gde može da se zadovolji veliki broj potreba dece u riziku. Ističe se kao bitno i rodna struktura zaposlenih u dnevnom centru, jer među zaposlenima ima i muškaraca i žena, čime se prema njihovom mišljenju, obezbeđuje deci podrška koja im je potrebna, s obzirom da su deca pretežno iz disfunkcionalnih i jednoroditeljskih porodica.*
- ✓ *Što se tiče potreba za unapređenjem organizacije usluge, zaposleni prepoznaju da bi bilo značajno osigurati bolju i kontinuiranu saradnju sa relevantnim institucijama u zajednici, kao i ojačati rad sa roditeljima.*

Primer iz Stare Pazove...

- ✓ *Radno vreme dnevnog boravka je od 10h do 18h, od ponedeljka do petka. Rad se organizuje na nedeljnom i dnevnom nivou, individualni rad se sprovodi svaki dan sa prema rasporedu sa trajanjem i učestalošću formiranom po potrebama svakog deteta, dok se grupni rad sprovodi jednom nedeljno ili jednom u dve nedelje u zavisnosti od školskih obaveza dece u trajanju od sat i po do dva sata. Stručni radnici imaju slobodu u donošenju odluka po pitanju neposrednog rada sa decom i planiranju dnevnih aktivnosti u skladu sa individualnim planom za svako dete, dok koordinatori sačinjavaju krovni plan rada i dostupni su za konsultacije u radu. Grupe su formirane po uzrastu dece i to mlađa od 7 do 10 godina, od 11 do 13 godina i od 14 do 16 godina.*
- ✓ *Stručni radnici ističu kao najveću prednost ovako uspostavljenog i organizovanog dnevnog boravka za decu sa problemima u ponašanju fleksibilne, polustruktuisane i struktuisane programske aktivnosti, koje se realizuju u skladu sa programom pružanja usluge, uz individualizovani pristup. Navedeni način organizacije rada je ishodovao pozitivne promene i prevazilaženje problema sa kojima se deca susreću. Ovakav način rada prema mišljenju stručnih radnika dnevnog boravka motiviše decu na promene bez pritiska, usmerava i podržava ih da razviju kapacitete za prosocijalno funkcionisanje proaktivan i produktivan život u zajednici.*
- ✓ *Unapređenja koja su potrebna da bi se postigao holistički pristup u zadovoljavanju potreba deteta i prevencija daljih problema u funkcionisanju, lakšem odrastanju i tranziciji mlade osobe u odraslo doba jeste čvršća i kordinisanija saradnja sa drugim relevantnim institucijama u zajednici (obrazovanje, zdravstvo, pravosuđe, policija, sportska, kulturna i druga udruženja građana).*

Ljudski resursi

Potreban broj zaposlenih u dnevnom boravku za decu i mlade sa problemima i poremećajem u ponašanju propisan je Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, kroz odredbu o minimalnom broju stručnih radnika i saradnika neposredno angažovanih u radu sa korisnicima usluge (član 71) – za decu i mlade u sukobu sa zakonom, roditeljima, školom ili zajednicom - dva stručna radnika za kapacitet do 10 korisnika, a jedan stručni radnik na svakih dodatnih 5 korisnika. Pored stalno angažovanog osoblja pružalac usluge može putem protokola o saradnji ili ugovora sa pojedincima ili organizacijama obezbediti i druge saradnike.

Dnevni centar u Bijeljini...

- ✓ *Stručni saradnici za rad sa djecom u riziku 2 :1 dipl. psiholog -individualni i grupni rad s djecom i roditeljima, psihološke radionice, podrška, pomoć; 1 dipl sociolog - individualni i grupni rad s djecom i roditeljima, grupne radionice (na teme školskog okruženja, odnosa u porodici, u socijalnom okruženju), podrška, pomoć korisnicima naših usluga, rad u bašti i kreativnim aktivnostima i pružanje podrške u učenju -po potrebi.*
- ✓ *Stručni saradnici za rad na radnookupacionim aktivnostima 5 (1.Profesor engleskog jezika i književnosti, 2.Profesor fizičkog vaspitanja, 3.Dipl.inženjer poljoprivrede, 4.Master predškolskog vaspitanja i 5.Pedagog teoretike umjetnosti) – pružanje podrške u učenju iz svih školskih predmeta, sportske aktivnosti, muzičke i kreativne radionice, aktivnosti radnookupacione terapije, informativni razgovori sa roditeljima/razmjene informacija o djeci.*
- ✓ *Dipl. sociolog pored navedenog rada sa djecom, rukovodi organizacijom rada među zaposlenim radnicima u Dnevnom centru. Dnevni centar djeluje u sklopu Odjeljenja za djecu i omladinu JU Centra za socijalni rad Bijeljina.*

Dnevni boravak u Staroj Pazovi...

- ✓ *Organizaciju čine koordinator dnevnog boravka (specijalni pedagog), zamenik koordinatora (socijalni radnik) i tri stručna radnika (dva psihologa i socijalni radnik) za neposredni rad sa decom.*

Primer iz Bijeljine...

Radne grupe se formiraju na način da svako doprinosi radu na svoj način, iz svoje oblasti, a opet svi zajedno činimo cjelinu koja funkcioniše. Pomažemo jedni drugima, fleksibilno raspoređujemo poslove. Svakodnevno se organizuju savjetodavni razgovori, sportske, kreativne, muzičke, edukativne, radno okupacione radionice, kao i mnoge druge u zavisnosti od potrebe djece tog dana.

Prostorni resursi

Prostor za rad u Staroj Pazovi sastoji se od prostorije dnevnog boravka koja sadrži sto za stručne radnike, veliki sto i stolice za radionice sa decom, mini dnevni boravak sa garniturom i foteljama gde se obavljaju individualni razgovori, TV-a, klime peći, flip chart table, toaleta za decu i toaleta za stručne radnike, kao i kuhinje. Pored glavne prostorije, prostor poseduje prostran hodnik sa stolicama i baštenskim nameštajem (kao pomoćni prostor) i dvorište sa baštenskim nameštajem, fontanom i zelenilom gde deca mogu da se igraju kada je lepo vreme. Resursi za rad uključuju tri laptopa, štampač, projektor, skener, hamer papire i bojice.

U Bijeljini za potrebe dnevnog centra je adaptirana kuća (učionica, dnevna soba, kancelarije...) u vlasništvu Alijanse „Franko Betoli“ koju je Centar za socijalni rad dobio na korišćenje i u tom objektu se nalazi od osnivanja Dnevnog centra 2016. godine, kuća poseduje dvorište koje je lepo uređeno cvetnom baštom, u produžetku se nalazi rasadnik gde se uzgaja začinsko bilje i povrće kao i igralište za decu.

Primeri iz Bijeljine...

Zbog nedostatka prostora a povećanog broja djece formiramo rasporede, takođe, grupe pravimo u zavisnosti od uzrasta kada su određene aktivnosti u pitanju (podrška u učenju, radnookupaciona terapija-rad u bašti, muzičke radionice, psihološke radionice, individualni tretmani, grupni rad, savjetodavni i vaspitni rad, rad sa roditeljima, sportske aktivnosti i časovi plivanja, itd)

7. Naredni koraci i preporuke za održivost i kontinuitet pružanja usluge dnevnog boravka za decu sa problemima i poremećajima u ponašanju

Dosadašnji rezultati koji su ostvareni tokom trajanja projektnih aktivnosti ukazuju na neophodnost obezbeđivanja održivosti i kontinuiteta usluge dnevnog boravka za decu sa problemima u ponašanju u lokalnoj zajednici. Pod održivošću projektne usluge u oblasti socijalne zaštite podrazumeva se trajno i u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, uspostavljanje usluge i finansiranje iz lokalnog budžeta ili iz odgovarajućih sredstava na nacionalnom nivou (namenski transferi).

Usluga dnevnog boravka ima višestruke pozitivne efekte kako na korisnike i njihove porodice, tako i na lokalnu zajednicu. Dnevni boravak za decu i mlade sa problemima u ponašanju predstavlja dnevnu uslugu u zajednici koja obezbeđuje tretman za decu koja imaju probleme i poremećaje u ponašanju kao i za decu koja su u riziku od razvoja ovih problema. Vremenska posvećenost i širok dijapazon aktivnosti koje se mogu realizovati u neposrednom radu sa decom, ali i u zajednici, dovode do pozitivnih promena.

Dobiti za decu i porodice mogu se sagledati sa više aspekata: očuvanje emotivnih i socijalnih veza; participacija deteta u njegovoj prirodnoj sredini, očuvanje porodice i njeno osnaživanje, direktno učešće u životu sredine i vršnjačkoj grupi; strukturiran i kontrolisan dnevni ambijent u dnevnom boravku i zajednici; individualizovani tretman koji doprinosi efikasnjoj prevenciji, smanjenju recidivizma, unapređenju ličnih kapaciteta i socijalnih veština deteta za produktivan život u zajednici, poboljšanje odnosa u porodici, školi, vršnjačkoj grupi, bolja integracija u lokalnu zajednicu.

Uključenost i saradnja dece i mladih sa lokalnom zajednicom razvija osećanje pripadnosti i uspostavljanje socijalnih veza, osnažuje ih za nezavisan život, promoviše građanske vrednosti, povećava socijalnu inkluziju i potpomaže razvoj rezilijentnosti, pogotovo kod dece koja žive u izrazito disfunkcionalnim porodicama.

U razvoju i implementaciji dnevnih usluga u zajednici i dalje je izazov u prevazilaženju nedovoljno dobre koordinacije i efikasnije saradnje između različitih sektora, uključujući zdravstvenu i socijalnu zaštitu, obrazovanje, policiju, pravosuđe i organizacije civilnog društva. Briga o deci zahteva holistički pristup, blisku intersektorsku saradnju i razvijen mehanizam podrške u zajednici. Intenzivnija saradnja sa školama, sportskim klubovima i drugim institucijama u kontaktu sa decom i porodicama, kao i intenzivnija promocija u medijima., doprinela bi i većoj “vidljivosti” usluge i pozitivnih promena kod dece.

Takođe, značajan izazov je borba protiv predrasuda i etiketiranja dece sa problemima i poremećajima u ponašanju, kroz promociju pozitivnih promena u ponašanju dece koja koriste uslugu dnevnog boravka ali i adekvatnog medijskog izveštavanja namenjenog široj javnosti o značaju i pozitivnim efektima usluge za decu koja se suočavaju sa razvojnim krizama tokom svog odrastanja.

S obzirom da usluga dnevnog boravka ima višestruke pozitivne efekte kako na korisnike i njihove porodice tako i na lokalnu zajednicu, važno da profesionalci koji rade sa decom, budu inicijatori i pokretači odluka o uspostavljanju usluge za decu sa problemima i poremećajima u ponašanju u svojim jedinicama lokalne samouprave. Rano prepoznavanje, rane intervencije u zajednici sprečavaju rizik za nastavak anitisocijalnog ponašanja i neophodnosti primene restriktivnijeg oblika zaštite što nije u funkciji promocije prava dece i zaštiti njihovih najboljih interesa. Sa druge strane, donosioci odluka, treba da prepoznaju vredne inicijative koje dolaze iz prakse, značaj i benefite koje ova usluga ima kako za decu i njihove porodice, tako i lokalnu zajednicu uopšte.

Literatura

1. Zakon o socijalnoj zaštiti, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2011.
2. Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, „Sl. glasnik RS“, br. 42/2013, 89/2018, 73/2019.
3. Pravilnik o licenciranju organizacija socijalne zaštite, „Sl. glasnik RS“, br. 42/2013.
4. Društvo psihologa Republike Srpske. (2020). *Podrška i tretman djeci u riziku-holistički pristup*. Banja Luka.
5. Hrnčić, J., Džamonja Ignjatović, T., & Despotović Stanarević, V. (2010). *Deca i mladi sa problemima ponašanja – usluge i tretmani u zajednici*. Beograd.
6. Republički zavod za socijalnu zaštitu. (2017). *Priručnik o intervencijama sa maloletnicima u sukobu sa zakonom i njihovim porodicama*. Beograd.
7. Vlaović Vasiljević, D. (2013). *Vodič za organizacije civilnog društva: standardi usluga socijalne zaštite u zajednici i procedure licenciranja*. Beograd.
8. Udruženje istraživača socijalnih prilika – MREŽA ISP. (2014). *Priručnik za licenciranje pružalaca usluga socijalne zaštite za osobe sa invaliditetom*. Beograd.
9. Gajić, M., Hrnčić, J., & Vučinić Jovanović, M. (2023). *Usluge u zajednici za decu i mlade sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom: ideja i realizacija dnevnog boravka*. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
10. Republički zavod za socijalnu zaštitu. (2023). *Istraživanje o statusu i kvalitetu tretmana dece u sukobu sa zakonom u Srbiji*.

**CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад**

364.6-053.2-056.26/.29(035)

БЕАРА, Мирјана, 1970-

**Dnevni boravak za decu sa problemima i
poremećajima u ponašanju : priručnik sa primerima
dobre prakse za uspostavljanje i pružanje usluge /
Mirjana Beara. - Novi Sad : Pokrajinski zavod za
socijalnu zaštitu, 2024 (Novi Sad : Print labs). - 42 str. :
ilustr. ; 25 cm**

Tiraž 300. - Bibliografija.

ISBN 978-86-89563-09-2

**а) Деца са посебним потребама -- Социјална
заштита -- Приручници**

COBISS.SR-ID 152940553

2014-2020

Cross-border Programme
Serbia - Bosnia and Herzegovina

Ovaj materijal je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Pokrajinskog zavoda za socijalnu zaštitu i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

Ovaj projekat kofinansira Evropska unija

ПОКРАЈИНСКИ ЗАВОД
ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ

ЈУ ЦЕНТАР
ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД
БИЈЕЉИНА

ЦСР
ОПШТИНЕ СТАРА ПАЗОВА

EduSintezis
agencija za edukaciju i konsalting